

*Oryginalna praca badawcza***HENRYK KOCÓJ**

KATOWICE

**LEOPOLD II, CESARZ AUSTRIACKI
I KANCLERZ WAĆŁAW KAUNITZ
WOBEC KONSTYTUCJI 3 MAJA 1791 R.**Słowa kluczowe: *Austria, Leopold II, Konstytucja 3 maja, dyplomacja*Key words: *Austria, Leopold II, Constitution of May 3, diplomacy*

W 1873 roku ukazało się w Wiedniu niezwykle wartościowe wydawnictwo źródłowe, zawierające prawie całokształt korespondencji dyplomatycznej austriackiej z lat 1790-1801¹. Dzięki olbrzymiej pracy Alfreda Rittera von Vivenota otrzymaliśmy szczegółowe przedstawienie polityki cesarza Leopolda II i kanclerza Kaunitza, dotyczące głównych problemów europejskich, a zwłaszcza omówienie stosunków austriacko-pruskich, austriacko-rosyjskich i austriacko-francuskich. W tym niezmiernie cennym wydawnictwie sprawa Polski ze zrozumiałych względów nie jest potraktowana w sposób pierwszoplanowy, niemniej jednak znajdujące się tam wartościowe memoriały Kaunitza i jego korespondencja z posłem austriackim w Berlinie i Petersburgu są niezwykle ważnym źródłem i stanowią podstawę do zrozumienia polityki czołowych przywódców ówczesnej Austrii wobec wydarzeń rozgrywających się w Warszawie.

¹ *Quellen zur Geschichte der Deutschen Kaiserpolitik Oesterreichs während der Französischen Revolutionskriege 1790-1801. Erster Band, Die Politik des Oesterr. Staatskanzlers, Fürsten Kaunitz-Rietberg unter Kaiser Leopold II. Bis zur französischen Kriegserklärung, Jänner 1790-April 1792*, Hrsg. A. Ritter von Vivenot, Wien 1873. Por. także H. von Sybel, *Kaiser Leopold II. Gegen Ernst Herrmann*, „Historische Zeitschrift” 9, 1863, s. 387-432. Por. także niezmiernie cenną broszurkę E. Herrmanna, *Die polnische Politik Kaiser Leopold II*, [w:] *Forschungen zur deutschen Geschichte. Vol. 4*, Göttingen 1864. Pismo to zawiera bardzo ważne aneksy źródłowe. Por. także R. Roepell, *Zur Genesis der Verfassung Polens vom 3. Mai 1791*, „Historische Zeitschrift” 66, 1891, s. 1-51. Por. także P. Mitrofanow, *Leopold II Awstrijski: wnesznaja polityka*, Petrograd 1916.

To znakomite wydawnictwo źródłowe zostało szczegółowo omówione przez wielu wybitnych historyków polskich pod koniec ubiegłego wieku. Kazimierz Jarochoński napisał wartościowy artykuł pt. *Dyplomacja austriacka względem Polski pod koniec XVIII wieku*². Dokonał w nim szczegółowej analizy polityki Leopolda II, jego następcy Franciszka II, a także Kaunitza i Cobenzla.

Wiele cennego materiału na temat polityki Austrii wobec Rosji w 1791 i 1792 roku dostarcza również źródłowa praca Bronisława Dembińskiego pt. *Rosja a Rewolucja Francuska*³.

Korzystając – jak nikt przed nim i nikt po nim – z pruskich i austriackich materiałów archiwalnych, autor w sposób niezmiernie precyzyjny przedstawił austriackie zabiegi dyplomatyczne w Petersburgu w 1792 roku, mające na celu pozyskanie Rosji dla planów Austrii dotyczących poparcia polskiej Konstytucji. Największe zasługi w naświetleniu polityki dworu austriackiego wobec Konstytucji 3 maja ma Walerian Kalinka, który wyniki swoich badań przedstawił w bardzo wartościowej rozprawie pt. *Polityka dworu austriackiego w sprawie Konstytucji 3 maja*⁴.

W XX wieku historycy polscy mało na ogół sięgali do archiwów pruskich i austriackich, a rosyjskie były niedostępne, stąd też w zrozumieniu polityki austriackiej oraz w ocenie postawy Kaunitza wobec Polski panują pewne rozbieżności. Ciągłe jeszcze brak ostatecznej odpowiedzi na pytanie, czy dla Austrii ważniejsza była przyjaźń z Rosją, czy poparcie Konstytucji 3 maja.

Z korespondencji posła austriackiego w Warszawie Benedykta de Cachégo, podobnie jak i z depezy posła polskiego w Wiedniu, nie wynika, żeby dwór wiedeński konsekwentnie popierał sprawę Rzeczypospolitej. Faktem jest, że Franciszek Ksawery Woyna, poseł polski w Wiedniu, już w czerwcu 1791 roku (a więc w tym okresie, kiedy jeszcze powszechnie wierzono w sympatie Austrii do Konstytucji) wskazywał na zbliżenie rosyjsko-austriackie. W depezy do Stanisława Augusta Poniatowskiego z 23 czerwca 1791 roku donosił:

Dwór tutejszy nade wszystko na to ma baczność, żeby najmniej nie osłabił przyjaźni swojej z Moskwą, na której więcej polega i którą nie tylko pozornie, ale rzeczywiście utrzymać pragnie⁵.

Także wysłannik saski Essen, analizując stosunki rosyjsko-austriackie na podstawie informacji z Berlina, już w grudniu 1791 roku zwracał uwagę na zacieśniające się kontakty między Wiedniem a Petersburgiem i na nieprzyjazną postawę

² K. Jarochoński, *Dyplomacja austriacka względem Polski pod koniec XVIII w.*, [w:] tegoż, *Rozprawy Historyczno-Krytyczne*, Poznań 1888, s. 243-307.

³ B. Dembiński, *Rosja a Rewolucja Francuska*, Kraków 1896.

⁴ W. Kalinka, *Polityka dworu austriackiego w sprawie Konstytucji 3 Maja*, Kraków 1873.

⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej jako: AGAD), Zbiór Popielów, rps 90, Woyna do króla, 23 VI 1791.

Austrii wobec Polski, co miało znajdować potwierdzenie w rozmowie z Benedyktem de Caché⁶.

Również poseł francuski Descorches w liście do de Lessarta z 17 marca 1792 roku pisał:

Pan Genet (poseł francuski w Petersburgu) donosi mi, że przedstawiciele Austrii i Prus kokietują imperatorową w sposób, który pozwala przypuszczać, że dwory te nie udzielą poparcia Polsce⁷.

Jak trafnie zwrócił na to uwagę Bronisław Dembiński:

[...] Austria poświęcała Polskę wbrew własnemu przekonaniu, a przynajmniej była już gotowa ją poświęcić, aby zjednać sobie pomoc Rosji w nieuniknionej walce z rewolucją⁸.

Z dawnych prac należy zwrócić uwagę na rozprawę Jerzego Łojka *Geneza i obalenie Konstytucji 3 Maja*, a zwłaszcza na rozdział tej pracy pt. *Dwór austriacki wobec Polski po 3 Maja 1791 r.*⁹ Autor dokonał podsumowania tego, co dotychczas zostało napisane w historiografii na ten temat, uwzględniając polskie archiwalia, a zwłaszcza misję Stanisława Potockiego do Wiednia, co jest jego niewątpliwą zasługą, i stwierdził: „Przez cały rok 1791 stanowisko Wiednia było konsekwentne i nieugięte”¹⁰. Wiele też

⁶ Staatsarchiv Dresden (StA Dresden), Loc. 3571, Vol. XXVIII b, No 66, Essen à Loss, Varsovie, le 3 décembre 1791, s. 230-232: „On croit à Berlin, que les cours de Vienne et de St. Pétersbourg sont dans la plus parfaite intelligence et que les dispositions de la cour de Vienne sont aussi désavantageuses à la Pologne que celles de la Russie. [...] M. de Caché me parlait sur les affaires de Pologne, il ne m'en parlait que dans ton ricanneur”.

⁷ Archives du Ministère des Affaires Etrangères (dalej jako: AMAE), Paris, Pologne 319, Descorches à de Lessart, 17 III 1792, Nr 40 suite: „M. Genêt me mande que ministres d'Autriche et de Prusse coquetent l'Impératrice de manière à laisser penser que leur cour ne soutiendrait pas la Pologne”.

⁸ B. Dembiński, *Rosja a Rewolucja Francuska...*, s. 228. Por. Biblioteka PAN, Kraków, rps 1652, Król do Potockiego starosty łomackiego, 9 V 1791, s. 21: „Z Wiednia słyhać, że in vigore snąc dawnego aliansu między Moskwą a Austrią, Franciszek rekwirować będzie Moskwę o sukurs przeciwko Francji”.

⁹ J. Łojek, *Geneza i obalenie Konstytucji 3 Maja*, Lublin 1986, s. 193-206.

¹⁰ Tamże, s. 197. Por. także *Leopold II, Franz II und Catharina I. Ihre Correspondenz*, Hrsg. A. Béer, Leipzig 1874, s. 102: „An der Révolution vom 3. Mai 1791 hatten die Wiener Staatsmänner keinen Antheil. Als die Kunde von den Warschauer Vorgängen in Wien einlangte, war es in dem ersten Momente die Furcht, dass Preussen die ganze Bewegung hervorgerufen oder wenigsten begünstigt habe und daraus Vortheil ziehen werde. Man beruhigte sich bald, nachdem man in sichere Erfahrung gebracht, dass Preussen von den Vorgängen in der polnischen Hauptstadt ebenso überrascht gewesen sei”. Zob. także s. 114: „Was den Zustand polnischen Reiches an sich betrifft, so habe der Kaiser bereits den Grundsatz genehmigt, dass die Fortdauer der gegenwärtigen neuen Verfassung, die Erblichkeit seiner Krone und die Wahl des Kurfürsten von Sachsen dem österreichischen Interesse allerdingst gemass seien”.

wysuniętych przez Jerzego Łojka jest mocno dyskusyjnych, powstaje bowiem wątpliwość, czy Austria życzyła sobie polskiego partnerstwa wobec jej polityki w Petersburgu – ostra krytyka nieudolności polskiej polityki zagranicznej Sejmu Wielkiego, a głównie Stanisława Augusta Poniatowskiego, nie rozwiązuje problemu. Nawet gdybyśmy mieli w Wiedniu nie Woynę, ale jakiegoś wybitnego Talleyranda, to i tak nie byłby on w stanie narzucić Austrii polskiego punktu widzenia wobec zdecydowanego sprzeciwu Prus i Rosji, z którymi Austria, ze względu na skomplikowaną sytuację wewnętrzną i międzynarodową, musiała się w poważnym stopniu liczyć.

Nie ulega wątpliwości, że nadal wymaga przebadania cała korespondencja Kaunitza do de Cachégo oraz jego następcy i dopiero wtedy będziemy mogli wysnuć jednoznaczne wnioski dotyczące głównych założeń w polityce Austrii wobec Konstytucji 3 maja. W chwili obecnej są to ciągle tylko mniej lub bardziej wartościowe przyczynki.

Przedstawienie całej istoty polityki Wiednia w świetle dokumentów archiwalnych pruskich i saskich może budzić pewne wątpliwości ze względu na panującą wówczas rywalizację prusko-austriacką, która znalazła swe odbicie w dokumentach tej epoki.

Dwór wiedeński otrzymał wiadomość o uchwaleniu Konstytucji 3 maja o dzień wcześniej niż dwór rosyjski, tj. 8 maja 1791 r., a kurier przekazał ją natychmiast dalej, do cesarza przebywającego wówczas w północnych Włoszech¹¹. Kaunitz poinformował o tym hrabiego Hartiga, posła austriackiego w Dreźnie, a trzy dni później – 14 maja – de Cachégo, posła austriackiego w Warszawie. W depeszy tej czytamy:

Chociaż król polski nie zakomunikował nam jeszcze oficjalnie nowej konstytucji i chociaż nie otrzymałem dotąd rozkazów od Jego Cesarskiej Mości, to jednak jestem pewny, i możesz pan dać poznać od siebie, że cesarz z zadowoleniem i uznaniem przyjmie tę dokonaną przemianę, zarówno skutkiem rzetelnej przyjaźni i wysokiego szacunku dla elektora saskiego, jak niemniej skutkiem serdecznej troskliwości o utrzymanie i bezpieczeństwo państwa polskiego, do czego rzeczona przemiana najprawdopodobniej się przyczyni¹².

Nadzieje Kaunitza jednakże nie spełniły się całkowicie. Sądził on bowiem, że Leopold II przyjmie ważną informację z zadowoleniem i uznaniem; tymczasem cesarz, odebrawszy w Mantui pierwszą wiadomość o Konstytucji, był nią poważnie zaskoczony i sądził, że do jej uchwalenia w poważnej mierze przyczyniły się Prusy. Już 20 maja 1791 roku napisał do Kaunitza:

Rewolucja dokonana w Polsce jest osobiwa; prawdopodobnie cały naród na nią nie przystanie; trzeba zobaczyć, co powie na to Rosja, bo co się tyczy dworu berlińskiego, zapewne on z królem polskim tajemnie się porozumiał i ma zamiar ożenić drugiego syna

¹¹ J. Łojek, *Geneza...*, s. 194.

¹² St. Smolka, *Konstytucja 3 Maja i mocarstwa niemieckie*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1, 1873, s. 470.

króla pruskiego z księżniczką saską. Ta rewolucja może nam nastreczyć sposobność udzielania pewnych zwolnień Galicji i przyciągnąć tamże znaczną część najlepszych rodzin z niezadowolonej szlachty w Polsce¹³.

Przebywający w Wiedniu poseł polski Franciszek Woyna w relacji z 1 czerwca 1791 donosił:

[...] tu wszyscy coraz powszechniej i jawniej pochwalają to dzieło Waszej Królewskiej Mości — to znaczy Konstytucję 3 Maja — i, że przeciwnie naszych malkontentów usiłowania i deklaracja żadnej tu nie czynią impresji¹⁴.

Już 24 maja Kaunitz wysłał do Petersburga specjalną notę, w której przedstawił rządowi rosyjskiemu austriacki punkt widzenia na sprawę polskie. Jego zdaniem oba dwory cesarskie powinny być zadowolone z dokonujących się przemian; wzmocnienie władzy królewskiej w Polsce zlikwiduje samowolę wielkich rodzin magnackich, Rzeczpospolita uzyska stabilność polityczną i względną siłę, nie dość co prawda znaczną, aby mogła kiedykolwiek zagrozić Rosji lub Austrii, dostatecznie jednak poważną, aby stać się użytecznym sprzymierzeńcem obu tych mocarstw. W nagrodę zaś za utracenie pewnej części wpływu – pisał kanclerz austriacki – Rosja zyska zaufanie Polaków, a naród polski uzna na koniec tę oczywistą prawdę, że z trzech jego sąsiadów Prusy tylko mają niezmienny i najbliższy interes powiększania się jego kosztem, że zatem prawdziwe jego bezpieczeństwo polega na zażyłości z dworami cesarskimi¹⁵.

Kaunitz pisał:

Co się tyczy znanej nowej zmiany porządku rzeczy w Polsce, mamy do zakomunikowania następujące okoliczności: wiemy jak najdokładniej, że pruski dwór naprzód ani jednego słowa o tym nie wiedział, ani potajemnie w tej sprawie nie uczestniczył, ale że – co ważniejsze – jest bardzo dobrze świadom wewnętrznej sprzeczności dokonanej przemiany politycznej ze swymi polskimi zamiarami, jakkolwiek uważa za rzecz odpowiadającą okolicznościom, tak wobec Polaków, jak wobec pana elektora saskiego udawać z tego powodu na zewnątrz wielkie zadowolenie. Nie należy wątpić, że w Berlinie nie będzie zbywało na myślach i planach, jak by i z tego nowego położenia rzeczy, bądź to dla przyszłych zamiarów dworu pruskiego, bądź to ze względu na obecne okoliczności, jaką bądź korzyść wyciągnąć¹⁶.

Najistotniejszym w tych uwagach Kaunitza był fakt, iż rząd wiedeński nie przypuszczał, aby dwór petersburski miał być z góry i stanowczo przeciwny zmianie dokonanej w Polsce, i że zgodę na nią uważał za odpowiadającą interesom Rosji.

¹³ Tamże.

¹⁴ J. Łojek, *Rok nadziei i rok klęski 1791-1792*, Warszawa 1964, s. 182.

¹⁵ K. Jarochoński, *Dyplomacja austriacka...*, s. 250-252.

¹⁶ Tamże.

Jak poprzednio wspomniałem, już 11 czerwca 1791 roku Kaunitz przesłał depeszę do posła austriackiego w Dreźnie, w której zapewniał go o całkowitym poparciu cesarza dla elektora saskiego i Konstytucji 3 maja¹⁷. Nasuwa się dość istotne pytanie, czy było to zgodne z poglądami władz austriackich? Jak pisze jeden z wybitnych znawców tego okresu, Theodor Flathe, wydarzenia trzeciomajowe musiały być dla Kaunitza w istocie niewygodne, ponieważ w pewnym stopniu groziły podważeniem wpływów austriackich w Polsce, a poza tym szybkie i stanowcze przeprowadzenie reformy wydawało się podejrzane, Kaunitz domyślał się także, iż istniało jakieś uprzednie porozumienie między Prusami a stronnictwem reform¹⁸. Nawet gdyby takie porozumienie istniało, to teraz łatwo było Prusom wykorzystać powstałą koniunkturę i umocnić ponownie swą dominującą pozycję w Polsce, Saksonię jeszcze bardziej od siebie uzależnić i dzięki temu stanowisko wobec Austrii wyraźnie umocnić na swoją korzyść, zwłaszcza, że różnice między nimi nie zostały całkowicie usunięte. Każdy z obydwu pozornie zaprzyjaźnionych dworów obawiał się, aby przez sprzeciw Saksonii nie wepchnąć jej w ramiona rywalowi¹⁹.

Cesarz austriacki Leopold II 11 czerwca 1791 roku przesłał do elektora specjalny list, w którym czytamy:

Pochwalam sobie, że skoro elektor rozważy wszystkie okoliczności, dojdzie do oczywistego wniosku, że wszystkie państwa, z którymi graniczy, są zadowolone z jego wyboru, i wówczas spełni życzenia Polaków i przyczyni się do zapewnienia im dobrobytu. Przyjaźń, którą Wasza Wysokość zawsze mi okazywał, upoważnia mnie do pewnego zwierzania. Król pruski wyjawiał mi jakiś czas temu pragnienie spotkania się ze mną pod

¹⁷ *Quellen zur Geschichte der Deutschen Kaiserpolitik...*, s. 166-167, Nr 124, Leopold II an der Kurfürsten von Sachsen, Milan 11 juin 1791: „Je me réjouis avec les Polonais et avec tous nous autres ses voisins, qu'un choix pareil soit tombé sur un prince dont la prudence, la sagesse, la modération et l'impartialité font le caractère”. Por. tamże, Der Kurfürst von Sachsen an Leopold II, Pillnitz, le 1 juillet 1791, s. 183: „Quand même il ne serait pas dans les vues de la providence, que les événements me placent un jour sur ce trône, lequel je ne pourrais accepter qu'avec l'espoir bien fondé que la constitution de la Pologne et d'autres circonstances ne m'empêcheront pas de contribuer efficacement à son bonheur, sans exposer ou négliger celui de la Saxe”.

¹⁸ Th. Flathe, *Die Verhandlungen über die dem Kurfürsten Friedrich August III von Sachsen angebotene Thronfolge in Polen und der sächsische Geheime Legationsrath von Essen*, Meissen 1870, s. 17-18. Por. AGAD, Zbiór Popielów, rps 90, Woyna do króla 14 V 1791 z Wiednia: „Powiadał mi o tym Schönfeld (poseł saski), że go książę Kaunitz wypytywał, czy elektor przyjmie ofiarowaną sukcesję. On odpowiedział, że o tym żadnej nie ma wiadomości. Zlecił mu po tym książę oświadczyć elektorowi, że się szczerze interesuje co do pomyślności jego i że elektor nikogo sobie przyjaźniejszego mieć nie może nad dwór wiedeński”. Por. Biblioteka Ossolińskich, Rps 857, s. 33, list z 25 maja 1791: „Gdy książę Kaunitz uwiadomionym został o tej ustawie przez J.P. Woynę, a szczególnej o sukcesji na elektora i jego córkę uchwalonej, wysłał natychmiast kuriera do Drezna z powinszowaniem”.

¹⁹ Th. Flathe, *Die Verhandlungen...*, s. 18-19. Por. także J. Dihm, *Sprawa Konstytucji Ekonomicznej z 1791 r. (na tle wewnętrznej i zagranicznej sytuacji Polski)*, Wrocław 1959, s. 178-179.

koniec sierpnia w Czechach. Chciałbym zapytać Waszą Wysokość, czy to spotkanie nie mogłoby się odbyć w Pillnitz, na terenie państw Waszej Wysokości, bez specjalnych ceremonii i przygotowań na kilka dni. Uważałbym się za szczęśliwego, gdybym mógł się przy tej okazji spotkać osobiście z Waszą Elektorską i Królewską Wysokością, wobec której tak ja, jak i król pruski mamy tyle zobowiązań i tyle zaufania, a osoba, wiedza, talent i charakter Waszej Wysokości mogłaby posłużyć do scementowania przy tej okazji ścisłego porozumienia między obu dworami przyjaźni i związków, które mogą na długo zapewnić bezpieczeństwo elektorowi i naszej wspólnej ojczyźnie²⁰.

Do tego listu dołączył cesarz 18 czerwca kolejny, w którym czytamy:

[...] względy, które Wasza Wysokość Elektorska i Królewska okazuje mi przy każdej sposobności, zobowiązują mnie do przekazania informacji, że w wyniku negocjacji, jakie przeprowadził tu pułkownik Bischofswerder, pokój między dworem berlińskim a moim nie jest wcale odległy i dojdzie prawdopodobnie do spotkania, które odbędzie się w pierwszych dniach września z królem i Waszą Wysokością. Spodziewam się, że serdeczna przyjaźń i związek przy udziale elektora będzie dzięki temu ustalony. Muszę oddać sprawiedliwość zapałowi i zabiegom hrabiego Marcoliniego, który przebywa tutaj i zarazem bardzo przyczynił się do sfinalizowania całego przedsięwzięcia²¹.

W każdym razie nie było faktem bez znaczenia, że cesarz na dworze, którego przestrzeganie etykiety odgrywało tak ważną rolę, tytułował elektora królem – tak jakby sprawa objęcia korony była przesądzona. Tymczasem elektor saski nadal – mimo tych zachęcających listów – zajmował stanowisko wyczekujące i ustawicznie twierdził, że nie może przyjąć oferty Polaków, dopóki nie pozna stanowiska trzech sąsiadów Polski²².

Dla zrozumienia postawy władz wiedeńskich wobec Konstytucji 3 maja bardzo przydatna może być korespondencja de Cachégo, posła austriackiego z Warszawy, z Kaunitzem w pierwszym okresie po uchwaleniu Konstytucji 3 maja. Dyplomata austriacki nie był życzliwie usposobiony do Konstytucji i uważał, że została ona wprowadzona przy użyciu zaskoczenia, podstępnie i częściowo jawnej przemocy²³.

²⁰ Th. Flathe, *Die Verhandlungen...*, s. 18-19.

²¹ Tamże.

²² *Leopold II, Franz II und Catharina I...*, Der Kurfürst von Sachsen an Leopold, à Dresde, le 30 décembre 1791, s. 250: „Mais quand même ces doutes pourraient être levés à mon entière satisfaction, ma détermination se trouverait toujours encore arrêtée par l'incertitude où je suis relativement aux sentiments des trois puissances voisines de la Pologne sur le changement total que la révolution du 3 mai a apportée à la forme du gouvernement de ce royaume. Depuis que par ce changement la succession éventuelle au trône de Pologne m'a été destinée, j'ai toujours regardé l'assentiment de ses trois puissances comme une condition principale de mon acceptation, et je n'ai pu me dissimuler les inconvénients auxquels la Pologne pourrait être exposée un jour, si ce point essentiel devait rester douteux, comme il l'est encore en ce moment”.

²³ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (dalej jako: HHSStA), Polen II, Berichte, de Caché an Kaunitz Nr 771, Warschau den 4 V 1791: „[...] muss ich vor allem unterthänigst anführen, dass selbe in

De Caché utrzymywał, że przygotowanie dokumentu i jego zatwierdzenie zostało przeprowadzone nielegalnie, a wielką rolę w jego realizacji odegrał klub, który można porównać z klubem jakobinów w Paryżu²⁴.

Już 7 maja poseł austriacki donosił, że w pierwszym dniu nie posiadał dobrego rozeznania odnośnie do całej doniosłości Konstytucji 3 maja i dopiero w toku następujących dni właściwie ocenił olbrzymią wagę tego wydarzenia. Utrzymywał, że wszystko będzie zależec od tego, jak do Konstytucji ustosunkują się obce dwory, a zwłaszcza król pruski²⁵. De Caché sądził, że u podstaw proklamowania Konstytucji była chęć umocnienia prestiżu rodziny Potockich, która zawsze miała duże ambicje, a ostatnio jej wpływy zaczęły maleć (zarówno w Prusach, jak i w miejscowej opinii publicznej)²⁶. Przewidywał, że liczba opozycjonistów poważnie wzrośnie, gdy wiadomość o Konstytucji 3 maja dotrze na prowincję²⁷. De Caché w sposób dość dziwny klasyfikował zwolenników i przeciwników Konstytucji, np. znanego opozycjonistę Suchorzewskiego uznał za najwybitniejszego i najgorliwszego obrońcę zasad wolności²⁸. Notował jednak wiele wypowiedzi pozytywnych, jakie wyrażali obcy przedstawiciele w Warszawie, a zwłaszcza poseł holenderski, baron von Reede²⁹.

Poseł pruski w Wiedniu, Jakobi-Kloest donosił o pierwszych reakcjach kół rządowych Wiednia na wiadomość o uchwaleniu Konstytucji 3 maja. Stała się ona w Wiedniu głównym tematem wszystkich rozmów. Kaunitz przywiązywał do tej informacji dużą wagę. Dokonywał rozmaitych prognoz na temat stanowiska elektora i ewentualnego małżeństwa Infantki z arcyksięciem austriackim³⁰.

einer durch Überraschung, List, und zum Theil offenbare Gewalt, ohne alle Rücksicht auf selbst bei dem jetzigen Reichstag schon angenommenen cardinal Gesetze, eingeführten ganz neuen Pohlische Regierungsform bestehet”.

²⁴ Tamże: „[...] das ganze Werk gleichsam stante pede auf eine an sich ganz und gar illegal Art mit vorbereiteten öffentlichen Gewalttätigkeiten durch eine blosser Revolution, bei welcher überdies der König gleichsam die Hauptrolle zu spielen hatte, durchzusetzen [...] in einem Club (den man mit dem Pariser Club des Jacobins vergleichen wollte)”.

²⁵ Tamże, Nr 772, De Caché an Kaunitz, Warschau den 7 Mai 1791: „Die heute früh von mir einer eigenen Staffette untertänigst einberichtete Pohlische Revolution scheint in ihrer Wirkung noch weit vollständiger und wichtiger zu sein, als man es gestern in dem ersten Augenblick ihrer Explosion eigesehen hatte. [...] mit was für Augen die mit Pohlen benachbarte Höfe, und besonders der Königlich Preussische, eine derlei unvermuthete Umgestaltung aller Dinge in Pohlen betrachten dürften?”.

²⁶ Tamże, Nr 774, De Caché an Kaunitz, Warschau den 11 Mai 1791.

²⁷ Tamże: „[...] Dass wenn die Nachricht von der Warschauer Revolution in den Provinzen erschallen wird, in manchen Palatinaten, vorzüglich in Volhynien und i Braclaw, keine geringe und vielleicht eine bedenkliche Gährung entstehen dürfte”.

²⁸ Tamże: „Der Landboth Suchorzewski einer der ersten und eifrigsten Verfechter der Freiheit”.

²⁹ Tamże, Nr 773, De Caché an Kaunitz, Warschau den 7 Mai 1791: „Hinggen soll der holländische Gesandte Baron von Reede der Revolution selbst beigewohnt, und sogar seine Zufriedenheit hierüber zu verstehen gegeben haben”.

³⁰ Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Merseburg (dalej jako: GStA), Rep. 96F, 155A, Nr 50, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 11 mai 1791, s. 277: „La nouvelle de la

Omawiając stosunki rosyjsko-austriackie, Jacobi-Kloest stwierdził w połowie maja 1791 roku, że Konstytucja 3 maja pokrzyżowała na pewien czas wspólne plany tych państw³¹. Poseł ten przekazał do Berlina informacje, że Kaunitz doradzał cesarzowi, by wobec zaistniałej sytuacji jak najbardziej zacieśniał związki z Rosją³². Wskazywał równocześnie, że rewolucja polska związała ze sobą silnie dwa dwory cesarskie, a dwór wiedeński doceniał całą wagę tego faktu³³.

Na uwagę zasługują także wypowiedzi doskonale zorientowanego we współczesnych rozgrywkach dyplomatycznych, a zwłaszcza austriacko-pruskich, posła saskiego w Warszawie, Franciszka Essena: powoływał się on na wypowiedź posła pruskiego Goltza, z której wynikało, że Kaunitz nie jest zadowolony z uchwalenia Konstytucji polskiej; a ustanowienie tronu dziedzicznego uważa za fakt nie do przyjęcia dla dworu austriackiego³⁴. Essen dokonał szczegółowej analizy wypowiedzi de Cachégo na temat Konstytucji. Zwrócił uwagę zwłaszcza na to, iż de Caché – podobnie jak koła wiedeńskie – podejrzewał, że to Prusy były zaangażowane w dzieło przeprowadzenia Konstytucji 3 maja³⁵.

révolution arrivée en Pologne fait le sujet de toutes les conversations ici. Le prince Kaunitz, après m'avoir raconté les principaux articles de cette nouvelle constitution, me dit que je ne crusse pas que tout cela lui importait beaucoup, mais il avait beau dire, le même soir, il répéta encore deux fois le même récit en ma présence, une fois au maréchal Lascy et puis au ministre de Pologne, qui n'a pas encore des nouvelles de Varsovie à ce sujet. D'ailleurs le prince Kaunitz a fait une remarque qui montre assez combien il y met d'importance. Il faudra voir, disait-il si l'Electeur de Saxe acceptera les offres des Polonais. Ce prince, ajouta-t-il, ne se décidera probablement pas avant d'avoir pressenti les principales cours. Il fait mention entre autres d'un point suivant lequel la fille de l'Electeur devait être déclarée Infante de Pologne. Si tout cela se réalisait, il ne serait pas impossible qu'on pensât un jour à marier cette princesse héréditaire à un archiduc".

³¹ Tamże, Nr 53, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 21 mai 1791, s. 289: „Il doit être question aussi dans cette lettre des affaires de Pologne, et des mesures à prendre, pour y augmenter l'influence des deux cours impériales, mais quels que puissent avoir été leurs plans à ce sujet, la révolution du trois de ce mois les aura entièrement dérangés pour le moment”.

³² Tamże, Nr 52, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 18 mai 1791, s. 286: „Si je suis bien informé, il en a pris une nouvelle occasion, de conseiller à son maître de resserrer de plus en plus, les liens d'amitié avec la Russie”.

³³ Tamże, Nr 54, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 25 mai 1791, s. 295: „La révolution de Pologne liera plus fortement encore les deux cours impériales. Le cabinet de Vienne y attache le plus grand prix”.

³⁴ StA Dresden, Loc. 3692, Polonica V, Nr 35, Essen à Loss, Varsovie, le 9 juillet 1791, s. 220: „[...] il /le Prince Kaunitz était aussi mécontent de la révolution du gouvernement en Pologne, que de l'introduction de la succession article, qu'il regardait comme inadmissible pour la maison d'Autriche”.

³⁵ Tamże, Loc. 3692, Polonica V, Nr 28, Essen à Loss, Varsovie, le 28 mai 1791, s. 46: „Quant à monsieur de Caché, il dit à ses connaissances, que le prince Kaunitz lui mandait, que les sentiments de l'Empereur sur cet événement lui étaient inconnus, et que pour sa personne il ne trouvait rien dans cette révolution, qui puisse inquiéter S.M. Impériale. On sait cependant que les couleurs,

Friedrich August Zinzendorf – poseł saski z Berlina – donosił, że ani Bułhakow, ani de Caché nie są zadowoleni z uchwalenia Konstytucji, a także z deklaracji Fryderyka Wilhelma II w Warszawie i oświadczeń króla polskiego w Berlinie³⁶. Minister spraw zagranicznych Saksonii, Loss, analizując pierwsze reakcje Wiednia na wiadomość o Konstytucji, informował swojego posła w Petersburgu Helbiga o stanowisku Kaunitza, który miał się wyrazić, że w Konstytucji 3 maja nie dostrzega niczego szkodliwego dla Austrii³⁷.

De Caché dziwił się, że Stanisław August ciągle zapewniał posłów, iż dwory wiedeński i pruski poprą Konstytucję 3 maja i staną w jej obronie³⁸. Często przytaczał gośloślowne i buńczuczne wypowiedzi króla polskiego, który zapewniał, że będzie bronił Konstytucji nawet własną krwią³⁹. Poseł austriacki uważał również, że Polacy na próżno oczekują konkretnej odpowiedzi z Drezna: jego zdaniem elektor nie udzieli takiej odpowiedzi, dopóki nie porozumie się w tej sprawie z mocarstwami ościenymi⁴⁰.

Essen podawał niejednokrotnie sprzeczne informacje na temat pierwszych reakcji Wiednia na wiadomość o uchwaleniu Konstytucji 3 maja. W swej depeszy z 18 maja donosił, że Kaunitz przyjął tę wiadomość bez entuzjazmu i z dużą rezerwą⁴¹.

dont monsieur de Caché s'est suivi, en rendant compte de la journée du 3 mai sont bien foncées, surtout contre la cour de Berlin”.

³⁶ Tamże, Loc. 3692, Polonica IV, Extrait d'une dépêche du comte de Zinzendorf, datée de Berlin, du 27 mai 1791, s. 222: „Au reste M.M. Bulgakow et de Caché ne sont contents ni de la révolution, ni de la démarche y relative, que le roi de Pologne a faite uniquement vis-à-vis de la cour de Berlin ni de la déclaration de S.M. Prussienne à Varsovie”.

³⁷ Tamże, Loc. 3043, Nr 463, Nr 9, Loss an Helbig, Dresden den 25 July 1792, s. 191: „[...] Dass dieser chargé d'affaires gelegentlich geäußert hat, nach den Depeschen des gedachten Staats Kanzler derselbe in der Revolution vom 3. Mai etwas nachtheiliges für Oesterreich nicht wahrnehme”.

³⁸ HHStA, Nr 816, de Caché an Kaunitz, Warschau den 28 September 1791: „[...] dass Seine Majestät überdies benachrichtigt wären, wie die Höfe von Wien und Berlin übereingekommen seien, die neue Pohlische Constitution vom 3. Mai aufrecht zu erhalten und zu vertheidigen”.

³⁹ Tamże, Nr 813, de Caché an Kaunitz, Warschau den 17 September 1791: „Seine Pohlische Majestät fest entschlossen wären, die neue Constitution vom 3-ten Mai, als ein für die ganze Nation heilsames Werk, auch mit der Königlichen Blut, wenn es nöthig wäre zu handhaben und zu bestätigen”.

⁴⁰ Tamże, Nr 776, de Caché an Kaunitz, Warschau den 14 Mai 1791: „Aus Dresden hingegen siehet man annoch täglich einer entscheidenden Antwort entgegen, obschon man vermuthet, dass Seine Churfürstliche Durchlaucht minder eilfertig sein durften, sich über das nunmehr förmliche pohlische Anerbiethen eher positive zu erklären, als nach einem vorhero auch mit den beiden Kaiserlichen Höfen zu pflegenden Einvernehmen”.

⁴¹ StA Dresden, Loc. 3692, Polonica IV Nr 15, Loss à Essen, Dresde, le 18 mai 1791, s. 139: „Quand le prince de Kaunitz, ayant reçu par estaffett la nouvelle de l'événement du 3. d.c. en a donné connaissance à quelque ministres étrangers, qui se sont trouves à son cercle, mais qu'il s'est expliqué d'une manière assez indifférente sur l'objet même”.

Jak już wspomniałem, dużą wartość posiadają doniesienia z Wiednia posła pruskiego Jakobiego-Kloesta. W depeszy z 18 maja przedstawił cały szereg zarzutów, z jakimi wobec Konstytucji wystąpił Kaunitz, który utrzymywał, że problem Infantki został w Konstytucji przedstawiony w sposób bardzo mglisty. Kanclerz Austrii był silnie zaniepokojony przyszłym rozwojem wydarzeń i ciągle jeszcze podejrzewał, że Konstytucja 3 maja jest w dużej mierze dziełem Prus⁴².

Reprezentant pruski w Wiedniu szczegółowo przedstawił przebieg rozmowy między posłem saskim Schönfeldem a Kaunitzem. Jakkolwiek Kaunitz oświadczył, że cesarz z zadowoleniem przyjął wiadomość o uchwaleniu Konstytucji 3 maja, to poseł pruski nie dowierzał szczerości tej wypowiedzi i zwracał uwagę, że kanclerz uprzednio wyrażał się z najwyższą pogardą o narodzie polskim i reformach Sejmu Wielkiego, a zwłaszcza krytykował decyzję Sejmu o podniesieniu stanu wojska do 100 tys.⁴³

Jakobi-Kloest w depeszy z 14 maja utrzymywał, że polska problematyka znajduje się w dalszym ciągu w centrum uwagi tamtejszych sfer rządowych, a kanclerz Kaunitz w obecności ambasadora Francji stwierdził, że również w Warszawie klub działający na wzór francuskiego klubu jakobinów dokonał rewolucyjnego przewrotu⁴⁴.

De Caché zajmował się wnikliwie stosunkiem Rosji, a zwłaszcza postawą Bułhakowa wobec Konstytucji 3 maja⁴⁵. Zwracał uwagę, iż w Warszawie zbyt optymistycznie

⁴² GStA, Rep. 96 F, 155A, Nr 52, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 18 mai 1791, s. 285: „Il a dit qu’il était étonné de ce que la nation polonaise n’avait pas été plus claire là-dessus, qu’il semblait nécessaire de déterminer plusieurs points à l’égard des trois cours voisines de la Prusse, de la Russie et de la cour d’ici, qu’il importait de fixer l’Infante ne choisirait peut-être un époux que tenant à une de ces trois puissances. Enfin, tout en protestant, que l’événement arrivé le 3 à Varsovie ne lui importait pas, ce premier ministre en parle dans toutes les occasions de sorte qu’on voit: qu’il en est très occupé et inquiet de ce qu’il en arrivera. Il paraît par toutes sortes de propos qu’il a tenus, qu’il s’est persuadé; que cette révolution est l’ouvrage de la cour de Berlin”.

⁴³ Tamże, s. 284: „Kaunitz lui (à Schönfelds) a dit que l’Empereur apprendrait la nouvelle de la révolution de la Pologne, avec plaisir [...] que le comte de Schönfeld avait pu juger par la manière dont le prince Kaunitz s’était exprimé en général sur cette révolution, qu’il ne l’approuvait pas quoiqu’il ait répété plusieurs fois que la Pologne pouvait devenir quelque chose, si elle savait prendre de justes mesures. Je dois observer à cette occasion: que ce premier ministre a toujours parlé avec un Souverain mépris de la nation polonaise, en se donnant carrière même publiquement sur ses projets, de vouloir se donner une armée de cent mille hommes. Les autres arrangements civils et politiques de la diète n’ont pas non plus échappé à sa censure sévère”.

⁴⁴ Tamże, Nr 50, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 14 mai 1791, s. 283: „Les affaires de Pologne fournissent encore toujours matière à conversation ici. Le prince Kaunitz a dit en présence de l’ambassadeur de France, que c’était un club comme celui de jacobins à Paris, qui avait fait la révolution en Pologne, sur quoi cet ambassadeur a gardé un profond silence”.

⁴⁵ HHStA, Nr 782, De Caché an Kaunitz, Warschau den 4 Juni 1791: „Mit derlei glücklichen Ausichten schmeichelt man sich allhier um desto zuversichtlicher, als nunmehr auch aus Petersburg Nachrichten eingelaufen sein sollen, vermög welcher das dortige Ministerium die in Warschau ohne Mitwirkung noch Vorwissen irgend eines andern fremden Hofes vorgefallene grosse

oceniano reakcję Rosji, uważając, że tylko książę Potemkin był przeciwny Konstytucji 3 maja. Poseł austriacki donosił, iż w Polsce rozchodzą się pogłoski, że król pruski jest przeciwny temu, by w przyszłości polski tron mógł dostać się w ręce kogoś z książąt pochodzących z domu pruskiego, ale jednocześnie był zdecydowanie przeciwny, by korona polska przeszła w ręce książąt austriackich⁴⁶.

Gdy do Polski doszły wiadomości o zawarciu pokoju w Szystowej między Austrią a Turcją, wywołało to przygnębiające wrażenie wśród mieszkańców Warszawy. Często się obawiać, że nastąpi zbliżenie między dworami cesarskimi a Prusami i że Prusy wystąpią ponownie z roszczeniami odnośnie do Gdańska⁴⁷.

Na wiadomość o przewidywanych układach między Rosją a Turcją w Warszawie wzrosły również obawy i zapanowało przygnębienie wśród przywódców Sejmu, gdyż raczej liczone na klęskę wojsk rosyjskich, a nie tureckich⁴⁸.

De Caché szczegółowo analizował postawę Berlina, zwłaszcza w kwestii przewidywań dotyczących wyboru męża dla Infantki. Wskazywał, że król pruski stanowczo sprzeciwia się, aby w tych prognozach rozważano postulat przyszłego małżeństwa księżniczki saskiej z księciem pruskim⁴⁹. W Polsce, według de Cachégo, panowało przekonanie, że ma się dokonać jakaś rewolucja, w toku której miano urzędowo ogłosić, iż mężem infantki saskiej, a równocześnie przyszłym królem Polski, zostanie proklamowany pruski książę Ludwik⁵⁰.

Staatsveränderung mit vieler Gelassenheit vernommen habe, und wie selbe bloss dem Herrn Fürsten Potemkin zu missfallen scheine”.

⁴⁶ Tamże, Nr 800, De Caché an Kaunitz, Warschau den 3 August 1791: „[...] Seine Preussische Majestät zwar von irgend einer Absicht auf den Pohnischen Thron für einen Prinzen aus dem Königlichen Hause weit entfernt wären, hingegen aber auch nicht gleichgültig sein könnten, wenn die pohnische Krone etwa einem österreichischen Prinzen zugespielt werden wollte”.

⁴⁷ Tamże, Nr 804, de Caché an Kaunitz, Warschau den 16 August 1791: „[...] von dem zu Sistow schon so gut als gänzlich abgeschlossenen Frieden, scheint hierorts eine neue Bekümmernis zu erregen, dass nach völlig hergestellter Pacification von den unter sich ausgeglichenen Höfen irgend ein für Pohlen nachtheiliges Einverständnis gepflogen werden könnte, besonders da man kein geringes Königliches Preussisches Rapprochement gegen die beiden alliierten Kaiserlichen Höfe bemerken, will, bei dem Berliner Höfe aber immer die alte Absichten auf Danzig argwöhnet”.

⁴⁸ Tamże, Nr 806, de Caché an Kaunitz, Warschau den 24 August 1791: „Auch schien der erste Eindruck, welchen diese Nachricht auf manche Herren Pohlen wirkte, einer unangenehmen Betäubung ähnlich zu sein, besonders da man kurz vorher eine vorgebliche gänzliche Niederlage des Fürst Reprnischen Corps ausgebreitet hatte”.

⁴⁹ Tamże, Nr 785, de Caché an Kaunitz, Warschau den 15 Juni 1791: „Hingegen wird mir seit gestern von einer ziemlich zuverlässigen Hande versichert, man mache anjetzo von Seite des Berliner Hofes hie und da Insinuationes, dass dieser Hof weder verlange, noch wünsche, dass man bei einer vorläufigen Ausersehung eines Gemahls für die Chursächsische Prinzessin als éventuelle Königin von Pohlen irgend einen Gedanken auf einen der Königlichen Preussischen Prinzen werfe”.

⁵⁰ Tamże, Nr 783, De Caché an Kaunitz, Warschau den 9 Juni 1791: „So entsteht bei mehrern Personen ein Argwohn, dass es vielleicht auf irgend eine neue Revolution angesehen sein könnte,

Z niekłamaną radością donosił reprezentant Austrii w Warszawie w liście do Kaunitza z 18 maja, że Konstytucja 3 maja napotyka sprzeciw wśród szlachty na prowincji, zwłaszcza w Lublinie, Grodnie i na Wołyniu⁵¹. Według de Cachégo rosyjski ambasador w Dreźnie miał się wypowiedzieć, że Cesarzowa nie jest w zasadzie przeciwna objęciu przez elektora w przyszłości tronu w Polsce, ale jednocześnie chwali jego mądre i przezorne postępowanie w tej sprawie⁵². De Caché analizował także stosunki polityczne i handlowe polsko-brytyjskie, i w swej korespondencji zanotował, że w połowie czerwca, poseł Wielkiej Brytanii Daniel Hailes wystąpił z postulatem nawiązania ściślejszych politycznych i handlowych kontaktów z Rzeczpospolitą⁵³. Podawał, że w Polsce powstają silne ogniska opozycji przeciwko Konstytucji 3 maja; szczególnie na Wołyniu, Podolu i Ukrainie⁵⁴. Zauważył, iż w Rzeczypospolitej krążyły rozmaite pogłoski o tym, że elektor przyjął koronę polską, ale także przekazał podarek dla Polski w postaci 50 armat i 30 tys. karabinów, a w imieniu Infantki 2 mln talarów dla skarbu Rzeczypospolitej⁵⁵. De Caché trafnie przewidywał w depeszy

um etwa den Königl. Preussischen Prinzen Louis zum ausersehenen Gemahl der Chursächsischen Prinzessin und schon erklärten Pohnischen Infantin, und eben andurch zum künftigen König von Pohlen anticipative zu proclamieren”.

⁵¹ Tamże, Nr 777, de Caché an Kaunitz, Warschau den 18 Mai 1791: „Aus eben diesem Grunde laufen auch anjetzo aus verschiedenen Provinzen, namentlich aus Lublin, Grodno und Volhynien, allerlei Nachrichten ein, dass der dortige Adel über den ganzen Warschauer Revolutions-Vorgang missvergnügt sei”.

⁵² Tamże, Nr 794, de Caché an Kaunitz, Warschau den 13 Juli 1791: „[...] der Russische Kaiserliche Minister in Dresden sich gleichsam für sich selbst soll haben verlauten lassen, dass die Russische Kaiserin der künftigen Realisierung des Berufs des Herrn Churfürsten zum Pohnischen Thron vermutlich nicht entgegen sein werde, inzwischen aber das kluge und vorsichtige Betragen des Dresdner Hofes nichts anderst als beloben könne”.

⁵³ Tamże, Nr 787, de Caché an Kaunitz, Warschau den 22 Juli 1791: „Es verlautet auch in Geheim, der hiesige Grossbritannische Gesandte monsieur Hailes habe nunmehr dem neuen Pohnischen Staats Minister die Eröffnung gemacht, dass der englische Hof von der vor einigen Monaten allhier vorgelegten und mit so grossem Eifer wiewohl fruchtlos betriebenen Basis (nämlich der Cession von Danzig an Preussen) zu einer engern politischen und commercial Verknüpfung zwischen England und Pohlen anjetzo gänzlich absehe”.

⁵⁴ Tamże, Nr 797, de Caché an Kaunitz, Warschau den 23 Juli 1791: „Hingegen dauret die Sage noch immer fort, dass sich sowohl in Volhynien als in Podolien, und in der Ukrain zu Humań von Seite der Missvergnügten über die neue Pohnische Constitution vom 3-ten Mai etwas anspinne, wovon früh oder später irgend ein Ausbruch und eine Reconfederation zu besorgen sei”.

⁵⁵ Tamże, Nr 794, de Caché an Kaunitz, Warschau den 13 Juli 1791: „Seit wenigen Tagen wird allhier allgemein und vielleicht geflissentlich ausgestreuet, als ob nunmehr endlich Seine Churfürstliche Durchlaucht von Sachsen sich zur Annehmung der eventuellen Pohnischen Krone sammt der neuen Constitution positive erklärt, und inzwischen zum voraus ein Geschenk von 50. Kanonen dann an Gewehren für 30.000 Mann für die Pohnische Armee, wie auch von zweyen Millionen Thalern von Seite der Pohnischen Infantin für den Schatz der Republik angeboten hätten”.

z 14 września 1791 r., że odpowiedzi elektora należy spodziewać się dopiero wtedy, gdy uzyska on zgodę dworu petersburskiego⁵⁶. Wskazywał wielokrotnie, że w Polsce zaczęto się poważnie niepokoić, iż z Drezna ciągle nie nadchodziła wyczekiwana i pożądana odpowiedź. Jego zdaniem, pozytywna decyzja elektora stanowiła główny fundament, na którym opierała się Konstytucja 3 maja⁵⁷.

De Caché uważał, że skoro w kraju krąży pewna liczba pism i broszurek skierowanych przeciw Konstytucji, to nie brak tam ludzi, którzy mogą stanowić podstawę kontrewolucji⁵⁸. Przedstawiciel Wiednia bacznie obserwował wypowiedzi i działalność Bułhakowa. Pod koniec października 1791 roku zwrócił uwagę, że jego wypowiedzi mogą świadczyć, iż Rosja wkrótce przerwie milczenie i zacznie poważnie rozmawiać z Polską⁵⁹. Pod koniec 1791 roku zaczyna dostrzegać, że w Rzeczpospolitej wzrasta zaniepokojenie stanowiskiem Rosji wobec Polski, zwłaszcza, gdy dojdzie do porozumienia Rosji z Turcją⁶⁰.

Wysłannik Wiednia ustawicznie wskazywał na to, że politycy polscy bardzo liczą na pomoc Austrii i jej wstawiennictwo na dworze rosyjskim⁶¹. Polacy niejednokrotnie prosili cesarza o interwencję przyspieszającą decyzję elektora oraz o wywarcie wpływu na dwór rosyjski, by ten zaakceptował polskie przemiany ustrojowe⁶². De Caché

⁵⁶ Tamże, Nr 812, de Caché an Kaunitz, Warschau den 14 September 1791: „Im Gegentheile scheinete man zu glauben, dass die bisherige Unentschlossenheit des Chursächsischen Hofes vielleicht eine längere Zeit fort dauern, und am Ende doch alles auf die Einholung der gleichfallsigen Genehmigung des Petersburger Hofes ankommen dürfte”.

⁵⁷ Tamże, Nr 810, de Caché an Kaunitz, Warschau den 7 September 1791: „[...] die Gemüther über die noch immer ungewisse Acceptation des Pohlischen Throns vom Seite des Herrn Churfürsten von Sachsen, als über den Grundstein des ganzen neuen politischen Gebäudes vom 3-ten Mai zu beruhigen”.

⁵⁸ Tamże, Nr 824, de Caché an Kaunitz, Warschau den 21 Oktober 1791: „Obschon beide diese anonymische Schriften nur unter der Hande in Umlauf gesetzt werden, so beweiset doch ihre Erscheinung, dass es an Leuthen nicht fehlet, welche auf jeden Fall eine Grundlage zu einer möglichen künftigen Gegen-Revolution in Polen vorzubereiten suchen”.

⁵⁹ Tamże, Nr 824, de Caché an Kaunitz, Warschau den 21 Oktober 1791: „Seit kurzem entfallen jedoch diesem Gesandten manchmal zweideutige oder vielmehr solche Reden, welche zu verrathen scheinen, dass die Zeit bald kommen werde, wo Russland sein bisheriges langmuthiges Still-schweigen brechen, und zu einer ernsthaften Sprache mit Pohlen kommen dürfte”.

⁶⁰ Tamże, Nr 845, de Caché an Kaunitz, Warschau den 31 Dezember 1791: „Da man nun einmal zur directen Sprache mit Russland kommen muss, so bemerket bei einigen Personen eine ziemliche Beängstigung, wie die zu erwarthende Antwort des Russischen Kaiserlichen Hofes gestimmt sein werde, besonders wenn in der Zwischenzeit der völlige Friedensschluss in Jassy erfolgen sollte”.

⁶¹ Tamże, Nr 830, de Caché an Kaunitz, Warschau den 9 November 1791: „Herr Graf Chreptowicz setzte hinzu, dass Seine Pohlische Majestät auf die für Pohlen geneigte Gesinnungen des Kaiserlichen Königlichen Hofes ein wesentliches Vertrauen sein, und sich von desselben bons offices auch die Herbeiführung des Russisch-Kaiserlichen Hofes zu ähnlichen Gesinnungen vorspräche”.

⁶² Tamże, Nr 833, de Caché an Kaunitz, Warschau den 19 November 1791: „[...] dass der Kaiserliche Königliche Hof sowohl bei dem Herrn Churfürsten von Sachsen zu derselben baldigen

wątpił, by odpowiedź elektora zgodna była z życzeniami przywódców Sejmu⁶³. Oczekiwał, że Rosja wkrótce przerwie milczenie i wypowie się zdecydowanie przeciw Konstytucji 3 maja⁶⁴. Z satysfakcją odnotował fakt, iż dwór berliński coraz częściej odcina się od Konstytucji 3 maja gdyż twierdzi, że nie udzieli jej poparcia, bo została uchwalona bez wcześniejszych uzgodnień z królem pruskim⁶⁵.

De Caché wskazywał na bezpodstawne wypowiedzi Stanisława Augusta w Sejmie, który wbrew faktom oświadczał, jakoby dwory Wiednia i Berlina popierały Konstytucję 3 maja, a nawet zamierzały jej bronić⁶⁶. Z dużym zadowoleniem odnotowywał i przekazywał do Wiednia ostre wystąpienia przeciwników Konstytucji podczas obrad sejmowych⁶⁷.

Jak wynikało z relacji Jakobiego-Kloesta, de Caché wielokrotnie wypowiadał się nieprzychylnie na temat Konstytucji 3 maja⁶⁸. W depeszy z 23 listopada 1791 roku donosił, że

Determination wegen Annehmung der eventuellen Pohnischen Thronfolge, als bei dem Russischen Kaiserlichen Hofe zu Gutheissung der neuen Pohnischen Staatsveränderung werktätig beitragen möge”.

⁶³ Tamże, Nr 827, de Caché an Kaunitz, Warschau den 29 Oktober 1791: „Aus dem geheimnisvollen Stillschweigen aber, welches hierüber beobachtet wird schliesset man mit vieler Wahrscheinlichkeit, dass diese Antwort annoch immer wenig nach dem Wunsch und Geschmack derjenigen Leute, welche anjetzo an dem Ruder der Pohnischen Angelegenheiten sitzen”.

⁶⁴ Tamże, Nr 823, de Caché an Kaunitz, Warschau den 19 Oktober 1791: „[...] wie man behaupten will, aus Petersburg eingegangene unangenehme Nachrichten, dass man sich eine leichte Herbeilassung des dortigen Hofes zur Gutheissung der in Polen vorgefallenen und mit den Traktaten von 1768, 1773, 1775 und 1776 nicht wohl zur vereinbarenden grossen Staatsneuerungen bis nunzu wenig versprechen könne, und als ob vielmehr der Russischkaiserliche Hof sein bishero hierüber beobachtetes gänzliches und gelassenes Stillschweigen vielleicht bald, oder wenigstens nach dem mit den Türken einmal völlig geschlossenem Frieden in eine laute und der Pohnischen Revolution vom 3-ten Mai wenig günstige Sprachführung verwendeln dürfte”.

⁶⁵ Tamże, Nr 825, de Caché an Kaunitz, Warschau den 22 Oktober 1791: „Allein das Berliner Ministerium habe ein derlei Ansuchen zwar höflich jedoch mit der Äusserung abgelohnet, dass die Pohnische Staatsveränderung vom 3-ten Mai und der zwischen Preussen und Polen lange vorhero geschlossenen Allianz in keiner Verknüpfung stünde, und dass überdies das Werk vom 3-ten Mai ganz ohne Vorwissen des Königlichen Preussischen Hofes unternommen und ausgeführt worden wäre”.

⁶⁶ Tamże, Nr 819, de Caché an Kaunitz, Warschau den 5 Oktober 1791: „Seine Pohnische Majestät hätten sich eigentlich dahin ausgelassen, dass die Höfe von Wien und Berlin übereingekommen wären, die Pohnische Constitution vom 3-ten Mai aufrecht zu erhalten und zu vertheidigen”.

⁶⁷ Tamże, Nr 818, de Caché an Kaunitz, Warschau den 1 Oktober 1791: „So wie fast bei jeglicher Reichstags-Session obschon ganz andere Materien abgehandelt werden sollen, einige missvergnügte Landbothen jede Gelegenheit suchen und ergreifen etwas gegen die neue Constitution vom 3-ten Mai als gegen ein illegales, und wider den eigentlichen Willen der Nation streitendes Werk auf die Bahne zu bringen, so hat sich auch vorzüglich die gestrige Sitzung desfalls ausgezeichnet”.

⁶⁸ GStA, Rep. 96, 155, Bd II b, Nr 144, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 26 décembre 1791: „Le sieur de Caché s’exprimait d’une manière peu consolante pour les amis de la nouvelle constitution”.

Polacy są bardzo nierozważni, żądając poparcia dworu austriackiego, a faktycznie wykaza-
li wiele złej woli wobec Austrii w czasie toczącej się wojny i od początku obrad Sejmu⁶⁹.

W Polsce pod koniec sierpnia 1791 roku i w miesiącach następnych, uwaga opinii pu-
blicznej skupiała się na porozumieniu cesarza z królem pruskim, jakie zawarte zostało w Pill-
nitz. Przypuszczano, że doszło tam do uzgodnień między Prusami a Austrią w interesie
Polski przeciw Rosji⁷⁰. Niestety, te pobożne życzenia dyplomatów polskich odbiegały od
ustaleń tych dworów, ponieważ nigdy sprawa Rzeczypospolitej nie była dla nich sprawą
pierwszoplanową: ważniejsze były ich własne interesy i perspektywa rozwoju wydarzeń we
Francji. Przyznać należy, że dwór wiedeński przez brak odpowiedzi Rosji w sprawie Polski
miał związane ręce, a także nie był w stanie podjąć samodzielnej i niezależnej akcji⁷¹.

Rząd saski miał bardzo dobre rozeznanie na temat polityki dworu wiedeńskiego
wobec Rzeczypospolitej. Z faktu, że Woyna nie otrzymał odpowiedzi, wyciągnął wnios-
sek o braku zainteresowania się sprawą Polski; wyraził też przypuszczenie, że brak
poparcia Austrii dla Polski ułatwia wrogą działalność Rosji i może doprowadzić do
stworzenia stronnictwa przeciwnego Konstytucji⁷².

De Caché popierał zazwyczaj interesy obcych państw, a nie interesy Polski i umoc-
nienia Konstytucji 3 maja; uważał, że elektor saski i Saksonia naraziłyby się na po-
ważne niebezpieczeństwo, gdyby przyjęto propozycję objęcia tronu polskiego bez
uzyskania uprzedniej akceptacji trzech dworów⁷³.

⁶⁹ Tamże, Rep. 96, Nr 131, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 23 novembre 1791,
s. 104: „Que vis-à-vis de l'Empereur c'était une imprudence sans exemple de leur part de vouloir
réclamer la garantie et même l'assistance de S.M. Impériale dans une mesure, qu'on avait prise
d'une manière si choquante à l'égard de laquelle on avait gardé le silence pendant plusieurs mois,
et surtout après avoir donné tant de preuves de mauvaise volonté contre la cour de Vienne non
seulement pendant cette guerre, mais aussi déjà depuis le commencement de cette diète”.

⁷⁰ HHStA, Nr 808, de Caché an Kaunitz, Warschau den 31 August 1791: „Alle Aufmerksamkeit ist
übrigens dermalen auf den Vorgang der höchsten Kaiserl. und Königlichen Preussischen Entrevue
in Pillnitz gerichtet. Man verbindet mit dem hieraus zur erwarthenden Resultat Begriffe von
grosser Wichtigkeit, sowohl überhaupt in Ansehung des bisherigen Systems von Europa, als na-
mentlich auch wegen der in Pohlen seit dem 3-ten Mai eingeführten neuen Staatsverfassung,
deren Befestigung und Handhabung man sich von einer zu Wien mit dem Königlich-Preussischen
Vertrauten von Bischofswerder vermeintlich schon abgeschlossenen Übereinkunft auch sogar
gegen die etwa anderst gesinnte Politik des Russisch. Kaiserlichen Hofes zu versprechen scheint”.

⁷¹ StA Dresden, Loc. 3693, Polonica VII, Nr 71, Essen à Loss, Varsovie, le 21 décembre 1791, s. 207:
„La cour de Vienne a fait insinuer ici, qu'elle ne pouvait rien dire sur les affaires de Pologne, parce
qu'elle n'avait point de réponse de la Russie”.

⁷² Tamże, Loc. 3043, Nr 463, p. 443. Loss à Völckersahm, Nr 10 à Dresde, le 26 novembre 1791:
„En attendant monsieur de Woyna reste toujours sans réponse à son dernier mémoire et paraît
craindre, que la Russie ne gagne le temps de fortifier son parti en Pologne et ne parvienne de cette
façon à y opérer un revirement et à y établir le théâtre d'une nouvelle guerre”.

⁷³ Tamże, Loc. 3693, Polonica VII, Nr 68, Essen à Loss, Varsovie, le 10 décembre 1791, s. 153:
„Monsieur de Caché vient de me dire, qu'il regardait S.A.E. et la Saxe exposés à un grand danger,
si on acceptait la couronne, sans une garantie formelle des trois cours”.

Posel pruski Goltz donosił, że Kaunitz starał się pozyskać dla swoich celów króla polskiego⁷⁴. Natomiast Essen w swej korespondencji nieustannie analizował wypowiedzi de Caché i stwierdzał, że był on wobec Polski zawsze krytyczny i nie pochwalał metod, za pomocą których uchwalono Konstytucję 3 maja⁷⁵. Według Essena Kaunitz miał sondować Woynę, czy władze polskie byłyby skłonne osadzić w przyszłości na tronie polskim księcia austriackiego⁷⁶. Loss podawał w depeszy do Essena z 27 lipca, że do Wiednia ustawicznie przybywają Polacy niezadowoleni z Konstytucji, ale nie są tam wysłuchiwanymi⁷⁷. Z napływających z Wiednia informacji miało wynikać, że cesarz austriacki był ciągle przychylnie usposobiony do dziedziczości tronu w Polsce, i że w tej sprawie – gdy chodziło o tron dla elektora – nawet cesarzowa Rosji nie była przeciwna⁷⁸. Essen, który analizował wnikliwie stosunki austriacko-pruskie, twierdził, że nowe przymierze Austrii z Prusami z 25 lipca 1791 r. nie jest czymś trwałym na przyszłość, i że nieufność między tymi dworami jest zbyt silnie zakorzeniona⁷⁹.

Loss w liście do Essena z 23 listopada 1791 roku podawał, że poseł polski w Wiedniu, Woyna, nadal nie otrzymał odpowiedzi na swój memoriał. Jego zdaniem Rosja, korzystając z tego, może utworzyć w Polsce silne stronnictwo i w konsekwencji doprowadzić do tego, że Rzeczpospolita stanie się ponownie ogniskiem wojny⁸⁰.

⁷⁴ GStA, Rep. 96, Nr 8, Goltz à Frédéric Guillaume II, Varsovie, le 5 juillet 1791, s. 105 : „[...] le prince Kaunitz s’empresse de gagner la confiance du roi de Pologne, par toutes sortes de compliments, de flatteries et peut-être aussi de promesses. Jusqu’ici ces démarches ne sont à la vérité pas à craindre, parce que je sais d’une autre part, que le roi de Pologne n’a jamais été l’ami du prince Kaunitz [...]”.

⁷⁵ StA Dresden, Loc. 3692, Polonica V, Nr 29, Essen à Loss, Varsovie, le 4 juin 1791, s. 82: „Monsieur de Caché ne s’explique ministériellement ni avec le roi, ni avec le ministère sur cette révolution, alléguant, que l’absence de l’Empereur empêche son ministère d’être informé de la résolution de S.M. Impériale sur ce qui venait d’arriver. Quant à sa personne, il ne paraît pas avoir la meilleure idée de la légalité, avec laquelle la succession avait été établie à Varsovie, ni de l’ordre, qui avait présidé à la séance du 3 mai”.

⁷⁶ Tamże, s. 80: „Monsieur de Woyna ayant mandé ici, que le prince Kaunitz, en lui parlant de la révolution en Pologne et félicitant la République de l’être donné pour le futur un roi et une reine, avait insinué, si en son temps un prince d’Autriche ne conviendrait pas à la République pour le trône par le mariage projeté”.

⁷⁷ Tamże, Loc. 3571, Vol. XXVIII b, Nr 22, Loss à Essen, à Dresde, le 27 juillet 1791, s. 34: „Il arrive beaucoup de Polonais mécontents à Vienne, mais on assure, qu’ils n’y sont écoutés”.

⁷⁸ Tamże, Loc. 3751, Vol. XXVIII b, Nr 24, Loss à Essen, à Dresde, le 24 août 1791, s. 71: „Je me suis plutôt borné à observer, qu’il paraît certain, que l’Empereur ne veut point s’y opposer, et qu’on confirme, que Catherine II pense à cet égard favorablement pour l’Electeur”.

⁷⁹ Tamże, Loc. 3571, Vol. XXVIII b, Nr 28, Loss à Essen, à Dresde, le 12 octobre 1791, s. 130: „Au reste l’harmonie entre les cours de Vienne et de Berlin n’étant pas encore bien consolidée, il est à craindre, que si des nouveaux germes de méfiance commençaient à se former à certains égards ils auraient d’autant plus de tenir à jeter racine [...]”.

⁸⁰ Tamże, Loc. 3571, Vol. XXVIII b, Nr 32, Loss à Essen, à Dresde, le 23 novembre 1791, s. 184: „Monsieur de Woyna n’a pas encore reçu de réponse à son dernier mémoire. Il se plaint beaucoup

Wskazywał również, że Kaunitz wypowiedział się, iż cesarz Austrii nie udzieli gwarancji Konstytucji 3 maja, i że jego zdaniem Polacy powinni sami zakończyć dzieło, które rozpoczęli. Saskie koła rządowe uważały, że poglądy austriackie i rosyjskie są całkowicie zbieżne, tzn. przeciwne Konstytucji, i że związki między obu państwami zacieśniają się coraz bardziej⁸¹.

Według Essena dwór austriacki chętnie widziałby elektora na tronie polskim, jednak nowa forma rządu nie odpowiada monarchii austriackiej, gdyż nie jest dla niej obojętne, jaki ustrój posiada państwo sąsiednie⁸². Bardzo trafnie scharakteryzował działalność de Cachégo i jego wypowiedzi, wskazując na to, że poseł Austrii zawsze wypowiada się szyderczo pod adresem polskich przemian⁸³. Essen pisał do Lossa 3 grudnia 1791 roku, że dwory wiedeński i petersburski pozostają ze sobą w doskonałym porozumieniu, i że dwór wiedeński jest równie nieprzychylnie usposobiony wobec Polski, jak rosyjski⁸⁴. Być może jest w tej wypowiedzi trochę przesady, ale nie można zaprzeczyć, że dla Wiednia sprawą istotniejszą były dobre stosunki z silną Rosją niż ze słabą Polską.

Essen wielokrotnie wskazywał na wielką rezerwę de Cachégo wobec Konstytucji i jej perspektyw. Wyciągał z tego wnioski, że dwory wiedeński i berliński nie będą się mieszać do spraw Polski i tylko samym Polakom pozostawią dzieło obrony Konstytucji 3 maja⁸⁵.

de ce silence et paraît craindre que la Russie n'ait le temps de gagner de jour en jour un parti plus considérable en Pologne par lequel Elle pourrait chercher à changer l'ordre actuel des choses dans ce pays et à y établir derechef le théâtre d'une guerre".

⁸¹ Tamże, s. 186: „Le prince de Kaunitz ayant déjà donné à connaître que la demande de la République; que sa nouvelle constitution fut garantie par l'Empereur, lui serait refusée, toute garantie étant un fardeau et les Polonais n'ayant qu'à terminer eux-mêmes ce qu'ils avaient entrepris seuls. On soupçonne même qu'au fond les vues du ministère autrichien et peut-être de l'Empereur, s'accordent avec celles de la Russie, et que si l'on n'est pas de concert avec cette puissance, pour faire échouer la nouvelle constitution, on ne sera pas fâché de voir qu'elle s'oppose à sa consolidation, au moins observe-t-on que les liaisons se resserrent de plus en plus entre les deux cours”.

⁸² Tamże, Loc. 3692, Polonica V, Nr 38, Essen à Loss, Varsovie, 23 juillet 1791, s. 240/1: „[...] que l'Empereur par l'amitié pour l'Electeur, le verrait volontiers sur le trône, mais que la nouvelle forme de gouvernement, qu'on venait d'introduire et qui d'une République avait fait une monarchie, ne convenait et ne pouvait convenir à la cour impériale, parce qu'il ne pouvait pas lui être indifférent, d'avoir pour voisin une monarchie au lieu d'une République”.

⁸³ Tamże, Loc. 3571, Vol. XXVIII b, Nr 66, Essen à Loss, Varsovie, le 3 décembre 1791, s. 232: „J'ai prévenu ma cour depuis 1788 que quand monsieur de Caché me parlait sur les affaires de Pologne, il ne m'en parlait que dans un ton ricanneur”.

⁸⁴ Tamże, s. 230: „[...] on croit à Berlin, que les cours de Vienne et de St. Pétersbourg sont dans la plus parfaite intelligence et que les dispositions de la cour de Vienne sont aussi désavantageuses à la Pologne, que celles de Russie”.

⁸⁵ Tamże, Loc. 3693, Polonica VI, Nr 55, Essen à Loss, Varsovie, 12 octobre 1791, s. 144: „M. de Caché garde son indifférence et silence en égard des affaires, et surtout de la nouvelle constitution,

Posel saski z Wiednia, Karl Wilhelm Martens, powołując się na wypowiedź Woyny donosił, że polscy malkontenci w Wiedniu uważali, iż Konstytucja może być czymś niebezpiecznym dla Austrii, gdy elektor wyniesiony na tron w Polsce w przymierzu z Prusami, zmieni na niekorzyść tego państwa układ sił w tej części Europy⁸⁶.

Essen w swej korespondencji często powoływał się na rozmowę Woyny z wicekanclerzem Cobenzlem, który oświadczył, że nowa forma rządu w Polsce, zmieniająca republikę na monarchię, nie może odpowiadać dworowi cesarskiemu⁸⁷.

Król pruski również zwracał uwagę, iż czołowi dyplomaci austriaccy niejednokrotnie wypowiadali się z dużą dozą ironii o rozwoju sytuacji w Polsce, a hrabia Cobenzl stwierdzał cynicznie, że skoro Polacy byli tak pewni i nie uprzedzili nikogo o podjętych zmianach, to obecnie sami na pewno wiedzą, jak utrzymać Konstytucję⁸⁸.

Trzeba przyznać, że król pruski Fryderyk Wilhelm II bardzo realnie oceniał stosunki rosyjsko-austriackie na tle wydarzeń polskich i trafnie stwierdzał, iż dwór wiedeński nie podejmie żadnej akcji w sprawie Polski bez zgody Rosji⁸⁹. W tej kwestii miał niewątpliwie rację, bo co innego inicjatywy dyplomatyczne, do których tak wielką wagę przywiązywali Polacy, a co innego realny układ sił, mocarstwowe interesy i presja silniejszego.

Rzecz znamienna, że Stanisław August Poniatowski również sceptycznie oceniał politykę Austrii wobec Polski, zwłaszcza, jeżeli chodzi o zabiegi austriackie w Dreźnie: nie wierzył w szczerą intencję dworu austriackiego wobec elektora, a co więcej przypuszczał nawet, że wysłannik cesarza, Landriani jedzie po to do Drezna, by nakłonić elektora do rezygnacji z polskiej oferty⁹⁰.

dont il fait entendre que sa cour n'a ni volonté ni raison de se mêler, de manière que les cours de Vienne et de Berlin paraissent vouloir tirer leur épingle du jeu et laisser seul aux Polonais le soin d'exécuter et de soutenir leur constitution du 3 mai".

⁸⁶ Tamże, Loc. 3692, Polonica V, Extrait d'une dépêche du baron de Martens datée Vienne, le 16 juillet 1791, s. 294: „Que la nouvelle constitution de leur patrie ne pouvait que devenir dangereuse à ses voisins et particulièrement à l'Autriche, vu que l'Electeur de Saxe, une fois parvenu au trône de la Pologne, alliée avec la Prusse, devait être considéré comme une puissance ennemie de l'Autriche”.

⁸⁷ Tamże, Loc. 3692, Polonica V, Nr 38, Essen à Loss, Varsovie, le 23 juillet 1791, s. 240: „Que la nouvelle forme de gouvernement qu'on venait d'introduire et qui d'une République avait fait une monarchie ne convenait et ne pouvait convenir à la cour impériale”.

⁸⁸ GStA, Rep. 9, Nr 27-251, Vol. II, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 20 novembre 1791, s. 269: „Le comte Cobenzl n'est pas entré en matière, mais a ajouté qu'au bout du compte les Polonais avaient fait la constitution sans en prévenir personne et qu'ils n'avaient aussi qu'à voir eux seuls aussi comment la maintenir”.

⁸⁹ Tamże, Rep. 9, Nr 27-251, Vol. II, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 15 décembre 1791, s. 300: „[...] la cour de Vienne ne fera aucune démarche dans les affaires de Pologne sans l'aveu de la Russie”.

⁹⁰ Tamże, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 28 décembre 1791, s. 330: „[...] mais il est bien plus apparent que le roi de Pologne ne se trompe en présumant qu'il (Landiani) est chargé de détourner adroitement l'Electeur de l'acceptation de la couronne”.

Jak już wspomniałem, w końcu maja 1791 dwór wiedeński zwrócił się do Petersburga o wyjaśnienie stanowiska Rosji wobec Polski, ale nie otrzymał odpowiedzi: zresztą nikt z posłów zagranicznych nie znał ukrytych zamiarów Katarzyny II. Cobenzl, jako przedstawiciel potęgi wciąż jeszcze sprzymierzonej – pomimo częstych konferencji i pozornie bliskich stosunków z imperatorką i ministrami rosyjskimi, które mogłyby świadczyć o zaufaniu – również nie znał tego sekretu.

Austriackie czynniki rządowe nadal aprobowały w korespondencji urzędowej z Rosją reformy polskiego ustroju i opowiadały się za wprowadzeniem dziedziczności tronu. Leopold II w wyniesieniu elektora na tron polski widział najskuteczniejszy sposób, aby przeciwstawić się Prusom – swemu nowemu sprzymierzeńcowi – jak również nie dopuścić do tego, by Polska dostała się w orbitę wpływów Rosji. Ton wypowiedzi gabinetu wiedeńskiego wobec elektora był tak bardzo serdeczny i przyjazny, że nawet w Dreźnie podchodzono do jego szczerości z niedowierzaniem. Baron Spielmann zapewniał hrabiego Schönfelda „w sposób bardzo szczerzy”, że elektor może być przekonany, iż cesarz jego zamiary w sprawie dziedziczności tronu będzie chętnie popierał, jednakże nie może ukryć tego, że według nadesłanych z Petersburga wiadomości, plany Rosji nie są takie same. Będzie on jednak szukał sposobu, aby wpłynąć na Katarzynę II i przyczynić się do wytworzenia korzystniejszej opinii cesarzowej w tej sprawie⁹¹.

Wyrazem polityki rządu austriackiego była nota Kaunitza do austriackiego posła w Petersburgu, Johanna Ludwiga Cobenzla z 12 listopada 1791 roku. Pisał on:

[...] oba dwory cesarskie muszą się bezzwłocznie porozumieć w sposób szczerzy wobec Polski. W związku z tym, że nasz dwór wobec dworu berlińskiego i drezdeńskiego z konieczności wyrażał się w sposób przychylny odnośnie nowej Konstytucji, toteż bardzo by nas zmartwiło, gdybyśmy na skutek braku rozeznania wyrażali się w odmiennym duchu aniżeli Rosja. Austria i Rosja mają wobec Polski te same cele, oba państwa muszą starać się o to, by ani Prusy nie powiększyły się kosztem Polski ani też, żeby Polska nie stała się silnym i niebezpiecznym sąsiadem. Z tego wynika, że należy władzę królewską w Rzeczypospolitej ograniczyć, lecz również położyć kres anarchii. Polski król dziedziczny wobec dwóch dworów cesarskich byłby usposobiony bardzo serdecznie, a tym samym nienaruszalność obszaru państwowego byłaby pewniejsza niż za czasów króla elekcyjnego. W razie ustanowienia dziedziczności korony dworom cesarskim łatwiej byłoby przeciwdziałać umocnieniu pozycji Polski. W razie objęcia rządów przez króla z obcej dynastii, szlachta mocniej występowałaby przeciwko wzmocnieniu władzy, niż w razie objęcia tronu przez Piastę (rodzimą dynastię). Jeżeli nie dojdzie do ustabilizowania się systemu rządowego w Polsce, to należy się obawiać rozszerzenia francuskich idei rewolucyjnych. W tym kraju dziedziczna korona staje się najlepszym środkiem do osłabienia panującego entuzjazmu i zarozumiałości Polaków, może być także zaporą przeciwko niezgodzie i zapobiec powstawaniu stronnictw

⁹¹ Th. Flathe, *Die Verhandlungen...*, s. 27-28.

między nimi, a tym samym może stanowić tamę w razie prób zmierzających do poszerzenia władzy⁹².

Zasadnicza myśl zawarta w tej nocy była taka sama jak w pierwszej, że interesy dwóch mocarstw są zupełnie ze sobą zgodne i identyczne. Austria godziła się też na niepodzielny wpływ rosyjskiego dworu w Polsce i wyrażała zawsze przekonanie, że interesy jej są najlepiej zabezpieczone przez Rosję⁹³.

Austria musiała dzielić swoją energię: system polityki austriackiej polegał – w aktualnych okolicznościach, zarówno wobec Francji, jak i Polski – na ustępstwach i łagodzeniu różnych sprzeczności i przeciwieństw. Leopold II chciał utrzymać równowagę europejską i zachować pokój. Cele tej polityki były jasne, ale cała argumentacja, stanowiąca treść obu pism do Cobenzla z 12 listopada, była w wielu wypadkach nieprecyzyjna i niekonsekwentna. Kanclerz bowiem uznaje Konstytucję jako podstawę nowego, silniejszego rządu i dziedzicznej monarchii, ale równocześnie wspomina o niebezpieczeństwie, jakie duch patriotyczny polskiego narodu może wywołać.

Wszystkie te argumenty austriackiej dyplomacji zostały jednak w Petersburgu zlekceważone, podobnie jak dawniejsze. Rosja potrzebowała przyjaźni austriackiej tak długo, dopóki trwała wojna z Turcją, jednak cel, którym się kierowała wobec Polski, był inny od austriackiego: nie zmierzała do tego, aby wyprzeć wpływy pruskie w Polsce za pomocą wpływów austriackich; faktycznie nie tolerowała ani jednych, ani drugich, a w Polsce chciała postępować według własnego uznania. Widmo pruskiej potęgi, którym groził stary kanclerz, nie było postrachem w Petersburgu. Niechęć do Prus ustępowała miejsca niezadowoleniu, które budziła właśnie polityka wiedeńska.

Zbliżenie Austrii z Prusami potęgowało obawy Imperatorowej już podczas konferencji w Reichenbachu. Niechęć i nieufność wzmagaly się z powodu konwencji wiedeńskiej z 25 lipca i zjazdu w Pillnitz.

Katarzyna II była mistrzynią wprawdzie nie włoskiego makiawelizmu, ale bizantyńskiego, była przebiegła i przewrotna. Skrycie potępiała konstytucję majową, ale wobec przedstawicieli mocarstw milczała o Polsce, uporzeczywie nie wyjawiając swych zamiarów. Cobenzl na próżno dokładał starań, aby zbadać tę sprawę i dowiedzieć się, co w Petersburgu sądzą o Konstytucji 3 maja – nie domyślał się, że dla Katarzyny ukryta zawiść względem Polski była główną sprężyną działania.

Analizując stosunki rosyjsko-austriackie i rosyjsko-pruskie, Bronisław Dembiński, który badał źródła archiwalne, doszedł do bardzo ciekawych wniosków i stwierdził, że „przebiegłość dyplomacji rosyjskiej budzi wprost zdumienie, nie tylko przebiegłość, ale zarazem bezwzględność wobec innych dworów, wobec Austrii i Prus, bezwzględność granicząca prawie z lekceważeniem”⁹⁴.

⁹² Tamże, s. 28. Por. *Quellen zur Geschichte der Deutschen Kaiserpolitik...*, s. 277-283.

⁹³ B. Dembiński, *Rosja a Rewolucja Francuska...*, s. 159.

⁹⁴ Tamże, s. 190.

Z początkiem 1792 r. w Petersburgu następowało i wzmagало się niezadowolenie z polityki wiedeńskiej. Tymczasem poseł pruski w Petersburgu był coraz serdeczniej przyjmowany – co przekonywająco wyraził Dembiński, który napisał: „[...] gwiazda pruska zaczyna w Petersburgu błyszczeć nowym światłem a gaśnie austriacka”⁹⁵.

Na tle tego, co dotychczas powiedziano, w sposób niezbyt jednolity rysuje się polityka i postawa Kaunitza wobec Polski. Powstaje pytanie, czy przez cały czas był obrońcą zasad Konstytucji 3 maja. W świetle jego memoriału z 14 marca 1792 r., stanowiącego jakby testament polityczny w sprawie polskiej, ciągle opowiada się za Konstytucją i dziedzicznością tronu, jakkolwiek wydaje się, że nie w pełni zdawał sobie sprawę z możliwości zbliżenia prusko-rosyjskiego.

Po śmierci Leopolda II – jak stwierdził Kazimierz Jarochoński – cechuje politykę austriacką wyraźne niedołęstwo⁹⁶. Być może stary kanclerz znalazł się w ostrym konflikcie z Cobenzlem i innymi przedstawicielami rządu austriackiego, niemniej jednak zdawał sobie sprawę z bardzo przebiegłej polityki Katarzyny II, która chciała uwikłać dwory wiedeński i pruski w sprawy francuskie po to, by mieć wolne ręce w Rzeczypospolitej i zrealizować tam bez przeszkód swoje zaborcze plany⁹⁷.

Prusko-rosyjskim planom rozbioru Polski Kaunitz przeciwstawiał się zdecydowanie: w memoriale z 15 czerwca 1792 roku ustosunkował się także do planu Schulenburga, niosącego w sobie zapowiedź całkowitego zniszczenia Konstytucji. Schodzący już ze sceny politycznej kanclerz, w pięknych słowach przedstawił swoje polityczne credo; ze względu na jego wagę pozwolę sobie ten fragment przytoczyć:

Naprzód opiera się pod tak wielu względami wątpliwy projekt hrabiego Schulenburga na czystym przypuszczeniu, którego egzystencja nie jest pewną, przeciwnie jest bardzo wątpliwą. Samo przez się jest tenże projekt obelżywym dla tutejszego dworu, wobec Polski zaś niegodny w swym wykonaniu – chimera. Dla tutejszego dworu obelżywy, ponieważ tenże dał tyle dowodów swojej rozwagi i uczciwości, że według mego zdania, nie należało sobie pozwalać przedkładania mu podobnego projektu. Wobec Polski jest niegodnym, ponieważ nie zgadza się z uczciwością żądać od swobodnego i niezależnego państwa, aby nie tylko wyrzekło się swojej ustawy, ale aby nawet różne prowincje swego kraju dla czystej wygody obcych państw poświęcało⁹⁸.

⁹⁵ Tamże, s. 208.

⁹⁶ K. Jarochoński, *Dyplomacja austriacka...*, s. 261.

⁹⁷ *Quellen zur Geschichte der Deutschen Kaiserpolitik...*, s. 105: „Alle Umstände geben klar zu erkennen, dass der russische Hof unserem und dem Berliner Hof so viele Eifer in den französischen Angelegenheiten nur darum bezeugt hat, um beide darinnen ernstlich zu verwickeln und sich in Polen freie Hände zu beschaffen”.

⁹⁸ K. Jarochoński, *Dyplomacja austriacka...*, s. 266. Por. także *Quellen zur Geschichte der Deutschen Kaiserpolitik...*, s. 114, Nr 481, Unvorgreifliche Betrachtungen des Fürsten Kaunitz über den Vorschlag des Grafen Schulenburg, Wien, den 15 Juni 1792: „In Ansehung Polens unverantwortlich, weil es sich mit Rechtschaffenheit nicht vereinbaren lässt, als einem freie und

To oświadczenie kanclerza Austrii znajduje się w sprzeczności z innymi wypowiedziami, udzielonymi posłowi polskiemu, hrabiemu Woynie, a zwłaszcza tą z 6 czerwca 1792 roku, kiedy to Kaunitz miał powiedzieć, że:

[...] nie pojmuje, co mogło zbudzić mniemanie w Polakach, jakoby dwór wiedeński miał ujmować się za nową Konstytucją. Nie tylko żaden traktat nas do tego nie zobowiązuje, ale wiadomo jakieśmy unikali wobec Rzeczypospolitej wszelkiej urzędowej eksplikacji, która by mogła być wzięta za nasze bezpośrednie do sprawy wmiśzanie się. Śp. cesarz objawiał był, to prawda, swe chęci życzliwe Elektorowi saskiemu jako księciu, którego szczególnie kochał i poważał, ale byłoby dziwnym, gdyby w Polsce miano na tym opierać swe nadzieje tym bardziej, że J. Elektorska Mość od samego początku oświadczył, że bez przyzwolenia dworu petersburskiego i berlińskiego nie przyjmie ofiarowanej mu korony⁹⁹.

Faktycznie, bardzo trudno przychodzi nam wyjaśnić ten dylemat i dwutorowość polityki sfer rządowych Wiednia, a zwłaszcza Kaunitza. Wiele źródeł polskich, a zwłaszcza korespondencja naszego przedstawiciela w Wiedniu, nie świadczą wcale o tak żywym zainteresowaniu austriackiego kanclerza sprawą Polski.

Posel polski w Wiedniu, Franciszek Ksawery Woyna miał bardzo utrudnione zadanie, gdyż wobec zaawansowanych pertraktacji z Rosją i Prusami nie okazywano chęci do prowadzenia z nim rozmów. Tak pisał w liście do króla z 3 kwietnia 1792 roku:

[...] z księciem Kaunitzem w ten czas tylko konfidencjonalnie mówić można, kiedy on sam tego potrzebuje, ale kiedy mu to nie jest dogodne, nie ma sposobu traktować z nim inaczej, tylko urzędownie i przez listy¹⁰⁰.

Znamienne, że minister spraw zagranicznych Saksonii hr. Loss, w liście do Essena (z 23 listopada 1791 r.), zwrócił uwagę na przykre położenie Woyny w Wiedniu i jego pesymistyczne prognozy dotyczące pogarszającej się sytuacji Polski¹⁰¹.

Do zrozumienia postawy Austrii wobec Polski przyczyni się informacja, że nowy cesarz austriacki Franciszek II — nawet w czasie audiencji inauguracyjnej jego panowanie — zbył Woynę, nie dopuszczając do rozmowy o sprawach dla Polski istotnych.

unabhängigen Staat zuzumuthen, nicht nur seiner Constitution zu entsagen, sondern sogar noch verschiedene Provinzen seines Reiches der (puren) Convenienz fremden Staaten aufzuopfern”.

⁹⁹ W. Kalinka, *Polityka dworu austriackiego...*, s. 43.

¹⁰⁰ AGAD, Zbiór Popielów, Rps 90, nr 24, Woyna do króla, 3 IV 1792, s. 431-432.

¹⁰¹ StA Dresden, Loc. 3571, Vol. XXVIII b, Nr 32, Loss à Essen, à Dresde, le 23 novembre 1791, s. 184: „M. de Woyna n’a pas encore reçu de réponse à son dernier mémoire. Il se plaint beaucoup de ce silence et paraît craindre, que la Russie n’ait le temps de gagner de jour en jour un parti plus considérable en Pologne par lequel Elle pourrait chercher à changer l’ordre actuel des choses dans ce pays et à rétablir derechef le théâtre d’une guerre appréhensive que d’autres personnes éclairées à Vienne ne trouvent pas destituée de toute probabilité”.

Woyna skarżył się na takie postępowanie, pisząc do Stanisława Augusta we wspomnianym liście:

[...] nie w mojej mocy było kontynuować materię, o której król mówić nie chciał¹⁰².

Nie mając głębszego rozeznania w polityce międzynarodowej, Woyna przypisywał niechęć Wiednia do Polski dawnym niezręcznym pociągnięciom polskich polityków, zwłaszcza w pierwszym okresie Sejmu Czteroletniego¹⁰³. Wydaje się jednak, że w monarchii naddunajskiej obawiano się w dużej mierze wpływu polskich idei demokratycznych na mieszkańców Galicji¹⁰⁴. Zdawano sobie tam również sprawę, że polska opinia publiczna w czasie wojny Austrii z Francją opowiedziała się po stronie rewolucji francuskiej¹⁰⁵. Natomiast społeczeństwo polskie w ostatnim roku Sejmu Czteroletniego liczyło na poparcie Austrii; może o tym świadczyć fragment depechy Lucchesiniego do króla pruskiego Fryderyka Wilhelma II z 10 marca 1792 roku:

Tajna Rada Królewska jeszcze przed śmiercią Leopolda powzięła projekt, który został prawdopodobnie podsunęty przez księcia Czartoryskiego, aby zrezygnować z wszelkiej nadziei zbliżenia z Rosją i podjąć kroki w kierunku zaofiarowania przymierza Polski dworowi wiedeńskiemu bądź niezależnie, bądź wspólnie z Waszą Królewską Mością, a to w zależności od wzajemnych stosunków dworów berlińskiego i wiedeńskiego¹⁰⁶.

W Warszawie liczono się z tym, że śmierć Leopolda II jest zapowiedzią poważnych zmian w polityce austriackiej¹⁰⁷, a jednak żywiono nadzieję, iż nowy cesarz w sprawie

¹⁰² AGAD, Zbiór Popielów, Rps 90, nr 24, Woyna do króla, 3 IV 1792, s. 431-432.

¹⁰³ Tamże, Woyna do króla, 13 III 1792, s. 397: „Co się tyczy Polski, widzę, że tkwi w ministerium tutejszym (choć niesłusznie) pamięć dawnych uraz. Poczytują za krok nieprzyjazny wysłanie od nas posła do Porty w okresie toczącej się wojny z Austrią. Przypisują nam wzburzenie Galicjanów przy końcu panowania Józefa, są wyperswadowani, żeśmy gotowi byli do łączenia sił naszych z królem pruskim przed Reichenbachską ugodą. Na koniec upatrują dowód nieufności i oziębłości w spóźnieniu notyfikacji o Konstytucji 3 Maja”.

¹⁰⁴ StA Dresden, Loc. 3693, Polonica XI, Nr 38, Essen à Loss, Varsovie, le 7 juillet 1792, s. 130: „M. de Caché assure, que l'émigration des Polonais en Galicie devient si forte, que le gouvernement autrichien commence de s'inquiéter par la raison, que la plupart de ces émigrés, imbus des principes démocratiques de la France, pourraient en infecter les Galiciens”. Por. AGAD, Zbiór Popielów, Rps 411, Król do Czartoryskiego, 15 II 1792: „Nuncjusz, de Caché i Lucchesini okazują wielkie obawy, aby się nie mnożył tutaj demokratyzm”.

¹⁰⁵ „Courier de Strasbourg”, 7 mai 1792, de Varsovie, le 14 avril, s. 428: „En conséquence, nous voulons nous tenir sur nos gardes et au cas que la guerre éclate entre la France et l'Autriche nous espérons trouver moyen de faire quelque heureuse diversion en faveur des Français, dont nous aimons la constitution”.

¹⁰⁶ GStA, Rep. 96, 158C, Nr 20, Lucchesini à Frédéric Guillaume II, Varsovie, le 10 mars 1792, s. 102.

¹⁰⁷ „Gazette Nationale ou le Moniteur Universel”, 8 avril 1792, Pologne, de Varsovie, le 7 mars, s. 55: „La mort de l'Empereur a jeté de l'inquiétude parmi nous. Les uns prétendent que le roi François

polskiej będzie kontynuował linię postępowania swego ojca, chociaż można się było spotkać z opiniami odmiennymi¹⁰⁸.

Wydaje się, że de Caché – podobnie zresztą jak i inni dyplomaci przebywający w Warszawie z początkiem 1792 r. – nie wierzył, iż dojdzie do zbrojnej interwencji Rosji w Polsce; nie liczył się również z tym, że polscy emigranci, Szcześny Potocki i Seweryn Rzewuski, spotkają się z przychylnym przyjęciem Katarzyny II. Pilnie obserwując działalność i wypowiedzi de Cachégo, poseł pruski Lucchesini pisał na ten temat do Fryderyka Wilhelma II:

Chargé d'affaires cesarza starał się mnie przekonać, że cesarzowa Rosji nie pragnie wcale ich przybycia do Petersburga, ponieważ taki krok z jej strony świadczyłby wymownie o tym, że żywi nieprzyjazne zamiary wobec Polski. Pan de Caché natomiast, nie jest skłonny przypisywać jej tego w tym momencie¹⁰⁹.

Wypowiedzi de Cachégo z połowy kwietnia 1792 r. miały – według Stanisława Augusta – stwarzać nadzieje na uzyskanie poparcia Austrii dla sprawy polskiej¹¹⁰. Nawet nieprzyjazny Polsce Lucchesini w depeszy z 9 maja 1792 r. donosił królowi pruskiemu, że Polacy liczą na poparcie Austrii, a cesarza austriackiego uważają za przyjaciela¹¹¹. W depeszy z 2 maja pisał:

29 kwietnia poczta z Wiednia zawierała depeszę od Woyny, której treść sprawiła wiele zadowolenia polskiemu królowi. Zwolennicy nowej konstytucji, wieczorem zaczęli rozpowszechniać wiadomość, że otrzymali z Wiednia wiarygodne informacje, iż cesarz austriacki powiedział się za dziedzicznością tronu w Polsce. Utrzymuje się, że władca

suivra, dans l'alliance avec la Russie relativement à la Pologne le système de Joseph d'autres conjecturent qu'il persévéra dans le système de son père". Por. StA Dresden, Loc. 3693, Polonica IX, Nr 14, Essen à Loss, Varsovie, le 10 mars 1792, s. 706: „Au reste la mort de l'Empereur est envisagée ici comme un événement de la plus grande influence, tant sur le général des affaires et intérêts de la Pologne que sur les délibérations et résolutions de la diète”.

¹⁰⁸ Biblioteka Czartoryskich, Rps 3473, nr 34, List Rozana z Warszawy, 10 III 1792, s. 157: „Śmierć cesarza Leopolda zasmuciła naszych patriotów, bo nie spodziewają się, żeby jego sukcesor w ślady ojcowskie wstępował”.

¹⁰⁹ GStA, Rep. 96, 158C, Nr 16, Lucchesini à Frédéric Guillaume II, Varsovie, le 25 février 1792, s. 88-89.

¹¹⁰ AGAD, Zbiór Popielów, Rps 413, nr 115, Król do Debolego, 11 IV 1792: „Gdy go Chreptowicz zbywał powszechnymi odpowiedziami mało znaczącymi, de Caché rzekł: Ja jestem w przeświadczeniu, że mój dwór teraz ujmie się szczerze favore Polski”.

¹¹¹ GStA, Rep. 96, 158C, Nr 38, Lucchesini à Frédéric Guillaume II, Varsovie, le 9 mai 1792, s. 161: „Ils se flattent encore de trouver de l'appui dans le roi d'Hongrie, qu'on commence à considérer comme l'allié naturel de la Pologne”. Por. AMAE, Pologne 319, Descorches à Delessart, le 17 mars 1792, nr 40, s. 107: „On croit que l'indépendance de la Pologne est un des articles de la nouvelle alliance entre les cours de Vienne et de Berlin. On faisait fonds sur Leopold II. On célébrait son ministre Landriani”.

ten napisał w dość ostrym tonie list do Imperatorowej, w którym proponuje, by zaniechała projektów obalenia siłą konstytucji, którą dwór wiedeński aprobuje i popiera. Polacy są nawet skłonni przypuszczać, że niebawem dojdzie do zerwania stosunków między dworem austriackim i rosyjskim, nie licząc się z realną sytuacją, kierując się fikcją¹¹².

Dla zrozumienia polityki Wiednia wobec Polski i Rosji należałoby wyjaśnić, czego dwór berliński oczekiwał od niedawnego sojusznika i dlaczego mu nie dowierzał. Fryderyk Wilhelm II narzekał ustawicznie, że brak mu rozeznania, jakie stanowisko zajmuje Austria wobec sprawy polskiej. Jego zdaniem dwór wiedeński nie sprecyzował jednoznacznie swej polityki i ustawicznie decyzję swoją uzależniał od stanowiska innych mocarstw¹¹³.

Już na początku 1792 r. między Rosją a Austrią nastąpiło pewne ochłodzenie stosunków dyplomatycznych. Król pruski posiadał dobre informacje o podłożu tych rozdzźwięków: stał się coraz bardziej podatny na pojednawcze dążenia, wysuwane pod jego adresem ze strony Petersburga, gdyż zdawał sobie sprawę, że Rosja będzie zmierzać do zbliżenia z nim ze względu na rozwój sytuacji we Francji¹¹⁴.

Dwór wiedeński podejrzewał, że Prusy wspólnie z Rosją zamierzają wpłynąć na elektora, by nie przyjął korony polskiej¹¹⁵. Król pruski z zainteresowaniem śledził rozwój stosunków rosyjsko-austriackich. Dostrzegał, że między tymi państwami nie ma dawniejszej zażyłości, i że pojawiło się głębokie niezadowolenie, jednak dwory te nie okazują tego na zewnątrz¹¹⁶.

¹¹² GStA, Rep. 96, 158C, Nr 36, Lucchesini à Frédéric Guillaume II, Varsovie, le 2 mai 1792.

¹¹³ Tamże, Rep. 96, 158C, Nr 13, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 10 février 1792, s. 60: „La cour de Vienne en particulier ne s'est point expliqué encore catégoriquement sur la part qu'elle pourrait prendre aux affaires de Pologne et elle est à peu près sur ce point dans le cas des autres puissances”.

¹¹⁴ Tamże, Rep. XI, Russland 133A, Nr 7, Frédéric Guillaume II à Goltz, Berlin, le 25 janvier 1792, s. 31: „On voit clairement par les procédés du vice-chancelier et par les discours du sieur de Markof, que la cour de Russie mécontente de l'Empereur, veut commencer à se rapprocher de moi, et saisir le prétexte des affaires de France. Vous ferez bien de répondre à ces avances, et de rendre honnêteté pour honnêteté, mais, en évitant néanmoins un trop grand empressement qui ne manquerait pas de (donner ombrage au comte de Cobenzl. D'un autre côté vous suivrez toujours du même oeil circonspect et vigilant de la zizanie qui semble s'introduire de plus en plus entre les deux cours impériales et qui très certainement est motivée en partie par les affaires de Pologne”.

¹¹⁵ Tamże, Rep. 9, Nr 27-251, Nr 16, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 19 février 1792, s. 76: „Je puis même vous dire que la défiance de la cour de Vienne à l'égard de celle de Pétersbourg lui a fait naître il y a quelque temps le soupçon, dont elle ait maintenant désabusée, que l'Impératrice et moi nous entendions déjà secrètement sur des mesures à prendre pour empêcher que la couronne de Pologne fut assurée à l'Electeur de Saxe”.

¹¹⁶ Tamże: „Les liaisons entre l'Autriche et la Russie n'ont d'abord plus le même degré d'intimité qu'autrefois et je suis très fondé à présumer qu'il y a actuellement entre les deux cours impériales

Fryderyk Wilhelm II trafnie dostrzegał, jak wiele sobie Polacy obiecywali po planach Leopolda II. Za zrozumiałe uważał, że śmierć tego władcy wywołała w polskiej opinii publicznej poważne zaniepokojenie¹¹⁷. Ta niekorzystna dla Polski wiadomość odbiła się głośnym echem w toku obrad Sejmu¹¹⁸. Monarcha pruski nie przewidywał żadnej zmiany w polityce zagranicznej Austrii po śmierci Leopolda II¹¹⁹. Pilnie śledził on zapatrywania i poglądy nowego władcy Austrii, Franciszka II. Przewidywał, że jakkolwiek obejmując tron, mówił o kontynuacji polityki poprzednika, to jednak w związku z naciskiem Rosji na Polskę i sprzeciwem tego państwa wobec polskich przygotowań obronnych nie zgodzi się, by przyjaźń z Rosją zastąpić poparciem udzielonym Polsce¹²⁰.

Monarcha pruski wyrażał duże zadowolenie, że zabiegi wysłannika austriackiego Landrianiego w Dreźnie, mające skłonić elektora saskiego do przyjęcia polskiej korony, nie powiodły się¹²¹. Już na początku kwietnia 1792 r. nie wierzył w możliwość i realizację szybkiego, silnego i trwałego związku między Rosją a Austrią, raczej sądził, że cesarz austriacki będzie oscylował między przyjaźnią z Rosją

un germe de mécontentement sourd, dont elles savent les dehors, mais qui ne laisse par que d'avoir mis de la froideur entre elles”.

¹¹⁷ Tamże, Rep. 1, Nr 169 n1, Frédéric Guillaume II, à Jacobi-Kloest, Berlin, le 17 mars 1792: „Le roi de Pologne et les partisans du nouveau système n'ont pas ignoré les sentiments favorables de l'Empereur... Il en était même résulté le projet d'une alliance de la République à offrir à l'Empereur soit qu'on voulut la conclure séparément ou la réunir à la mienne. Maintenant le décès inopiné de ce monarque a replongé le parti dominant dans une attente incertaine et inquiète”.

¹¹⁸ StA Dresden, Loc. 3693, Polonica IX, Nr 14, Essen à Loss, Varsovie, le 10 mars 1792, s. 76: „Au reste la mort de l'Empereur est envisagée ici comme un événement de la plus grande influence tant sur le général des affaires et intérêts de la Pologne, que sur les délibérations et résolutions de la diète”.

¹¹⁹ GStA, Rep. 9, Nr 27-251, Nr 21, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Nr 21, Berlin, le 8 mars 1792, s. 116: „Son décès n'apportera d'ailleurs aucun changement à système politique de l'Autriche et aux liaisons qu'il venait de former et le nouveau roi de Hongrie, en m'annonçant sans délai par une lettre autographe, la perte, qu'il a faite à son avènement au trône, m'a témoigné dans les termes les plus affectueux et les plus expressifs, qu'il a parfaitement hésité à cet égard des sentiments de la façon de penser de son prédécesseur”.

¹²⁰ Tamże, Rep. 9, Nr 27-251, Nr 28, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 1 avril 1792, s. 159: „Le nouveau monarque autrichien a témoigné à son avènement au trône vouloir suivre le système de son prédécesseur. Il se pourrait cependant qu'il fut moins porté pour les vues des Polonais que Léopold a témoigné l'être dans les derniers temps, vu surtout l'opposition que la Russie y mettra sûrement, d'une manière plus au moins saillante aux arrangements présents de la République et le roi de Hongrie ne voudra pas se brouiller pour l'amour d'elle avec l'Impératrice”.

¹²¹ Tamże, Rep. 9, Nr 27-251, Nr 24, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 19 mars 1792, s. 140: „Il est vrai que feu l'Empereur a eu des dispositions favorables pour la succession héréditaire de la couronne de Pologne dans la maison de Saxe, et il n'est pas douteux que le sieur Landrian n'ait travaillé à disposer l'Electeur à l'acceptation de la couronne en quoi nous voyons cependant qu'il n'a pas jusqu'à présent complètement réussi”.

a Prusami¹²². Ostro oceniał misję posła austriackiego w Dreźnie, który za pośrednictwem tamtejszego posła pruskiego, Arnima, chciał korzystnie dla Polaków usposobić elektora¹²³. Dla Fryderyka Wilhelma II sprawą pierwszej wagi było poznanie sposobu myślenia nowego władcy austriackiego¹²⁴. Od swojego posła w Wiedniu domagał się ustawicznie szczegółowych informacji na temat planów austriackich. Jacobi-Kloest w depeszy z 28 marca 1792 r. dokonał wnikliwej analizy planu Spielmanna w sprawie Polski. Jego zdaniem, twórca tego planu, a zarazem unii polsko-saskiej uznawał, że należy stworzyć pewne zapory, by Polska nie stała się silną. Sam jednak przewidywał, że plan ten spotka się z dezaprobatą ze strony Rosji¹²⁵.

Król pruski trafnie przewidywał, że rozwój sytuacji w Polsce osłabi zapał Austrii wykazywany w sprawach Francji¹²⁶; był zaniepokojony możliwością odnowienia planu zmarłego cesarza Leopolda, zmierzającego do stworzenia z Polski potęgi pośredniej, dość silnej, z formą monarchiczną, i złączonej unią z Saksonią¹²⁷. Rzecz charakterystyczna, że król pruski wysoko oceniał raporty posła polskiego Woyny, które jego zdaniem były realistyczne, wiarygodne i umiarkowane, tak że nie mogły odpowiadać poglądom

¹²² Tamże, Rep. 9, Nr 27-251, Nr 31, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 11 avril 1792, s. 191: „Ce qu'ils débitent par exemple d'un rapprochement plus étroit entre l'Autriche et la Russie est décidément controuvé dans le court espace de son règne il paraît incliner tout au moins à partager son amitié entre la Prusse et la Russie”.

¹²³ Tamże, Rep. 9, Nr 27-251, Nr 34, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 25 avril 1792, s. 204: „Le chevalier Landriani à Dresde, qui est attaché par des vues personnelles au nouveau système de la République, ne néglige rien non plus pour y ramener le comte d'Arnim, et pour lui prêter quelquefois des propos analogues à ceux que les Polonais se plaisent à mettre dans votre bouche, mais je viens de prescrire à ce ministre le même langage décisif, que je vous indique aujourd'hui, afin de détruire également à la cour de Saxe les idées erronées qu'on cherche à y accréditer sur mes dispositions”.

¹²⁴ Tamże, Rep. XI, Russland 133 A, Nr 20, Frédéric Guillaume II à Goltz, Berlin, le 13 mars 1792, s. 97: „Il m'a paru essentiel de connaître préalablement et le plutôt possible la façon de penser du nouveau monarque autrichien”.

¹²⁵ Tamże, Rep. 1, Nr 169, Apostille ad Nr 32, Jacobi-Kloest an Frédéric Guillaume II, Vienne, le 28 mars 1792, s. 236: „Je sais que selon lui (de Kaunitz) le baron de Spielmann est allé trop loin dans le plan sur la Pologne [...]. Le baron de Spielmann soutient de son côté, qu'il a prévu dans les articles 6 et 7 de son plan combien il était nécessaire de prévenir l'accroissement d'un pouvoir démesuré de la Pologne, mais il ne m'a pas caché hier au soir qu'il était persuadé que son plan déplairait à la cour de Russie”.

¹²⁶ Tamże, Rep. 1, Nr 169 n1, Frédéric Guillaume II à Jacobi-Kloest, Berlin, le 17 mars 1792, s. 193: „Les affaires de Pologne formeront probablement un nouvel incident propre à ralentir encore davantage les dispositions de la cour de Vienne en faveur et du rétablissement de l'ordre en France”.

¹²⁷ Tamże: „Tous mes avis s'accordent à me faire juger que les vues de cette cour du vivant de feu l'Empereur tendaient à faire de la Pologne une puissance intermédiaire assez forte au moyen de la forme monarchique à lui assurer en la réunissant pour toujours à la Saxe pour la soutenir par ses propres ressources. C'est à ce plan que se rapportent les discours et les efforts du chevalier Landriani à Dresde pour disposer l'Electeur à l'acceptation de la couronne”.

jego rodaków w kraju¹²⁸. Natomiast poseł pruski z Wiednia, Jacobi-Kloest podawał, jakoby Woyna przesyłał z Wiednia informacje do Warszawy, że cesarz austriacki poprze Konstytucję 3 maja, co nie było zgodne z faktycznym stanem rzeczy¹²⁹. Władca pruski był niezwykle zaniepokojony dążeniami Austrii, zmierzającymi do połączenia korony polskiej z elektoratem saskim¹³⁰, i stale wyczekiwał upadku tych planów.

W Warszawie tymczasem panował zupełny brak informacji na temat istoty polityki wielkich mocarstw. Dopiero w połowie kwietnia dowiedziano się, że Rosja odrzuciła zdecydowanie plany Austrii zmierzające do popierania Konstytucji 3 maja i dziedziczości tronu¹³¹. Polacy jednak ciągle wyczekiwali na pomyślne wiadomości z Drezna i Wiednia. Książę Czartoryski w swych depeszach pisał wielokrotnie, że Landriani i Bischofsweder robią wszystko, by nakłonić elektora do przyjęcia polskiej korony¹³². Faktem jest, że oficjalne wyjaśnienie stanowiska Katarzyny II wobec Polski nastąpiło w Wiedniu dopiero pod koniec marca 1792 r. Rosja dopiero wtedy przerwała urzędowe milczenie i wypowiedziała się, że nie uznaje Konstytucji 3 maja i zamierza podjąć działania zbrojne¹³³. Jeden z czołowych przywódców rządu wiedeńskiego, Spielmann, wyrażał głębokie ubolewanie, że jego plan został odrzucony, zarówno przez Berlin, jak i Petersburg. Uważał, że rozwiązanie, które nastąpi, musi doprowadzić do tego, iż Rosja ponownie odzyska dawne wpływy w Rzeczypospolitej¹³⁴.

¹²⁸ Tamże, Rep. 9, Nr 27-251, Nr 35, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 3 mai 1792, s. 225: „Le général Woyna est trop véridique et trop modéré dans ses rapports pour se faire écouter de ses compatriotes”.

¹²⁹ Tamże, Rep. 1, Nr 169 n1, Nr 56, Jacobi-Kloest an Frédéric Guillaume II, Vienne, le 10 mai 1792, s. 425: „Je ne sais pas sur quoi le comte de Woyna peut fonder les espérances qu’il doit avoir données à Varsovie comme si le roi de Hongrie penchait encore à favoriser la nouvelle constitution polonaise et la succession héréditaire”.

¹³⁰ Tamże, Rep. XI, Russland, 133 A, Nr 22, Frédéric Guillaume II à Goltz, Berlin, le 22 mars 1792, s. 107: „Les principes de la cour de Vienne me sont connus, ils ne s’accordent nullement avec ceux de la Russie, le ministère autrichien a le péril bien décidé de protéger la succession héréditaire de la couronne de Pologne, et à la réunir pour toujours à Télélectorat de Saxe”.

¹³¹ Tamże, Rep. XI, Russland, 133 A, Nr 30, Frédéric Guillaume II à Goltz, Berlin, le 22 avril 1792, s. 165: „Vous aurez appris en droiture l’effet qu’ont produit à Varsovie les ouvertures que cette Souveraine a fait faire au ministère autrichien en opposition de la nouvelle constitution polonaise”.

¹³² StA Dresden, Loc. 3693, Polonica X, Nr 19, Essen à Loss, Varsovie, le 7 avril 1792, s. 291: „Il [Czartoryski] doit aussi assurer que monsieur Landriani et Bischofswerder font tout ce qui dépend d’eux, pour déterminer l’Electeur d’accepter la couronne par des grandes promesses, de soutenir S.A.S. Electorale dans la succession du trône, article principal de Ja constitution du 3 mai”.

¹³³ GStA, Rep. 96 F, 172 J, Nr 21, Arnim à Frédéric Guillaume II, Dresde, le 30 mars 1792, s. 16: „Le ministre de Russie à Vienne aurait reçu l’ordre de déclarer directement à cette cour que l’Impératrice ne reconnaissait nullement la constitution actuelle en Pologne et que même elle s’y opposera à main armée”.

¹³⁴ Tamże, Rep. 1, Nr 169 n1, Apostille ad Nr 33, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 31 mars 1792, s. 243: „[...] que tout autre arrangement rendra à la cour de Russie son ancienne prépondérance en Pologne”.

Król pruski długo nie znał dokładnie stanowiska Austrii wobec planów Rosji. Przyпускаł, że cesarz austriacki wyrzeknie się całkowicie swoich dawnych planów i zapróbuje w pełni wytyczne Rosji. Stąd też wyciągał wniosek, że polskie dążenia do oparcia się na Austrii i misja księcia Czartoryskiego w Wiedniu są skazane na niepowodzenie¹³⁵. Fryderyk Wilhelm II z zadowoleniem stwierdził z początkiem maja 1792 r., że austriackie plany udzielenia poparcia Konstytucji i sukcesji dziedzicznej zostały ostatecznie odrzucone na skutek sprzeciwu obu dworów sąsiedzkich oraz tego, że w chwili obecnej dwór wiedeński musiał swoją uwagę skoncentrować na wojnie z rewolucją francuską¹³⁶. Z głęboką satysfakcją król pruski przekazywał Goltzowi informację o tym, że kanclerz austriacki zlecił posłowi de Cachému, by ten poinformował Polaków, iż dwór wiedeński nie będzie w żadnym wypadku oponował przeciwko decyzjom Katarzyny II wyrażonym w deklaracji Bułhakowa z 18 maja 1792 r.¹³⁷

Dla pełni obrazu należałoby dodać, że minister spraw zagranicznych Saksonii Loss już pod koniec marca 1792 r. wyrażał przypuszczenie, iż Austria zajmie w sprawie polskiej taką samą postawę, jak Prusy i Rosja¹³⁸, jednakże utrzymywał, że Wiedeń będzie się nadal sprzeciwiać wszelkim planom rozbioru Polski¹³⁹. W sposób znamieny

¹³⁵ Tamże, Rep. XI, Russland 133 A, Nr 36, Frédéric Guillaume II à Goltz, Berlin, le 17 mai 1792, s. 218: „J’ignore encore de quelle façon elles seront envisagées par le roi d’Hongrie, mais puisqu’il paraît hors de doute, qu’il a fini par renoncer à son ancien plan, et par adopter, comme le comte d’Osternann en est convenu lui-même, des principes analogues aux miens, il ne faut pas se laisser aller non plus à des soupçons inutiles ni trop s’inquiéter de démarches turbulentes, que les Polonais ne manqueront pas de continuer pour s’attacher ce monarque, démarches, parmi lesquelles je compte surtout la mission du prince Adam Czartoryski, qui va se rendre à Vienne avec le caractère d’ambassadeur”.

¹³⁶ Tamże, Rep. 9, Nr 27-251, Nr 37, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 9 mai 1792, s. 248: „[...] le premier plan du cabinet autrichien, portant sur le maintien de la nouvelle constitution et de la succession héréditaire au trône a été mis de côté, par la bonne raison qu’il est devenu impossible dans l’exécution, soit à cause de l’opposition des deux autres cours intéressés, soit parce que dans le moment présent les affaires de France suffisent déjà de reste pour donner de l’occupation au roi d’Hongrie”.

¹³⁷ Tamże, Rep. XI, Russland 133 A, Nr 45, Frédéric Guillaume II à Goltz, Berlin, le 20 juin 1792, s. 285: „J’espère là où vous êtes d’une dépêche ostensible que le prince Kaunitz a adressée au sieur de Caché chargé d’affaires de S.M. Ap. à Varsovie, en vertu de laquelle il est autorisé à faire connaître l’intention invariable de sa cour de ne s’opposer en aucune manière à l’exécution des projets annoncés par l’Impératrice de Russie dans son manifeste du 18 mai”.

¹³⁸ StA Dresden, Loc. 3571, Vol. XXIX, Nr 8, Loss à Essen, à Dresde, le 28 mars 1792, s. 122: „Il y a des indices que l’Autriche et la Russie sont actuellement occupées de la rédaction d’un semblable plan, et que lorsqu’on sera d’accord, il sera communiqué à notre cour, ce ne sera qu’alors que nous en pourrons juger. En attendant que ce projet se développe et qu’on sache, s’il conviendra à la Russie, on croit que la Prusse pourrait bien se ranger du côté de cette dernière puissance et qu’au bout du compte, l’Autriche marcherait d’un pas égal avec Elles”.

¹³⁹ Tamże, Loc. 3571, Vol. XXIX, Nr 13, Loss à Essen, à Dresde, le 30 mai 1792, s. 246: „D’autres ont jugé, que l’Autriche ne verrait pas volontiers que Catherine II fit denouveau le maître en

skomentował on politykę trzech mocarstw po wydaniu deklaracji Bułhakowa. Jego zdaniem sprawa Konstytucji dla Austrii i Prus jest w gruncie rzeczy sprawą obojętną, natomiast będzie im zależało, by Rosja nie posunęła się zbyt daleko w rozwiązywaniu sprawy polskiej, ale uzgadniała swe posunięcia z sąsiadami¹⁴⁰. W jednej z późniejszych depesz wyraził przypuszczenie, że Austria i Prusy opuszczą całkowicie Polskę, która zostanie zdana na łaskę Rosji¹⁴¹.

W lipcu 1792 roku w korespondencji ministra spraw zagranicznych Saksonii pojawiają się coraz częściej wzmianki o rozbiórce Polski, który dla Austrii i Prus ma stanowić odszkodowanie za ich udział w wojnie przeciwko Francji¹⁴². Loss wskazywał, że wszystkie państwa opuściły Polskę; postąpiła tak również Turcja, która nie chciała popsuć sobie dobrych stosunków z Rosją¹⁴³. Katarzyna II – donosił Loss – nie przyjęła nawet odpowiedzi polskiej na deklarację Bułhakowa, a uniwersał dołączony do odpowiedzi tylko zwiększył jej oburzenie¹⁴⁴.

Wśród dyplomatów austriackich gorącym zwolennikiem i obrońcą zasad Konstytucji okazał się Landriani. Poseł pruski Arnim twierdził, że głównym celem misji Landrianiego w Dreźnie było nakłonienie elektora do przyjęcia tronu polskiego¹⁴⁵.

Pologne, qu'au besoin Elle soutiendrait les Polonais, et que surtout elle s'opposerait à toute idée de nouveaux démembrements”.

¹⁴⁰ Tamże, Loc. 3571, Vol. XXIX, Nr 13, Loss à Essen, à Dresde, le 10 mai 1792, s. 247: „On présume d'ailleurs que leur plan est, de considérer avec indifférence la nouvelle constitution polonaise, d'éviter de prendre aucune part à ce qui pourrait s'en suivre entre la Russie et la Pologne, mais cependant de tâcher de maintenir l'indépendance de la République de manière à ne point laisser aller les choses trop loin au gré de la cour de Pétersbourg”.

¹⁴¹ Tamże, Loc. 3571, Vol. XXIX, Nr 17, Loss à Essen, à Dresde, le 4 juillet 1792, s. 292: „Il ne serait donc pas impossible, que l'on eut eu raison de supposer, que les alliés n'abandonneraient pas entièrement la Pologne à la merci de la Russie [...]. La cour de Vienne, tout en assurant de ne prendre aucune part à la constitution du 3 mai [...]. Le roi de Prusse en ayant reçu communication a fait donner ordre par le même courrier à son ministre à Pétersbourg d'adhérer entièrement aux termes de cette réponse”.

¹⁴² Tamże, Loc. 3571, Vol. XXIX, Nr 18, Loss à Essen, à Dresde, le 11 juillet 1792, s. 300: „Au les bruits d'un nouveau démembrement de la Pologne devant servir cours alliés de dédommagement des frais de leur guerre contre la France”.

¹⁴³ Tamże, s. 301: „L'abandon qu'éprouvé la Pologne s'étend jusqu'à la Porte. On me mande que le chargé d'affaires de Russie à Constantinople ayant fait part au Reiss-Effendi de la déclaration du 18 mai, ce ministre lui a répondu que les troubles de la Pologne ne pourraient altérer la bonne harmonie qui devait régner entre les deux empires”.

¹⁴⁴ Tamże, Loc. 3571, Vol. XXIX, Nr 19, Loss à Essen, à Dresde, le 25 juillet 1792, s. 306: „Sa Majesté Impériale a refusé d'accepter la réponse de la République à la déclaration du 18 mai [...]. Il semble d'ailleurs, que l'Universal publié à la suite de la réponse de la diète et la résistance qu'éprouvent les troupes de Sa Majesté Impériale, ont aigri davantage cette princesse”.

¹⁴⁵ GStA, Rep. 96 F, 172 J, Nr 17, Arnim à Frédéric Guillaume II, à Dresde, le 12 mars 1792, s. 6-7: „Une conversation que j'ai eu avec le chevalier Landriani a dû me convaincre que le comte Gessler avait dans ses rapports jugé avec justesse ce négociateur, en lui croyant le projet de déterminer

Wysłannik pruski w swej depeszy z 15 czerwca 1792 r. trafnie wskazywał na to, że Landriani jest bardziej przedstawicielem Polski niż Austrii¹⁴⁶.

Polacy twierdzili, że odpowiedź elektora z 3 marca 1792 r., bardziej korzystną od tej z 14 lutego, otrzymali właśnie dzięki wstawiennictwu Landrianiego u elektora¹⁴⁷. Landriani miał się okazać wielkim orędownikiem spraw polskich: popierał również zabiegi księcia Czartoryskiego w Dreźnie; prawdopodobnie przekazał on list cesarza austriackiego do Czartoryskiego, w którym była mowa o poparciu Wiednia dla Polski i Saksonii¹⁴⁸. Niezwykle ostro skrytykował on politykę pruską wobec Polski: komentując na przykład treść noty przekazanej 4 maja 1792 r. przez Lucchesiniego władzom warszawskim – stwierdzał, że wreszcie dwór pruski zrzucił maskę¹⁴⁹.

Pod koniec sierpnia 1792 r. król pruski dostrzegł, że Austria coraz bardziej szuka zbliżenia z Rosją i godzi się na przyszły rozbiór Polski. Szczególnie stawało się to widoczne po przystąpieniu króla do konfederacji targowickiej¹⁵⁰. Saski minister spraw zagranicznych, hrabia Loss, 17 października 1792 r. przekazał informację Essenowi, że trzy dwory zgodziły się, żeby obalić definitywnie Konstytucję 3 maja, a Berlin

l'Electeur à l'acceptation de la couronne de Pologne. Tout son discours était tourné de manière à me prouver les progrès, que la nation polonoise avait faites depuis une couple d'années et surtout la sagesse de la constitution, qu'elle s'est donnée au 3 de mai de l'année passée [...]. Au reste il tenait le même langage que la députation polonoise”.

¹⁴⁶ Tamże, Rep. 96 F, 172 J, Nr 37, Arnim à Frédéric Guillaume II, à Dresde, le 15 juin 1792, s. 66: „Le chevalier Landriani, qui continue à prendre un intérêt également grand, comme par le passé, à tout ce qui concerne la Pologne, et qui même envers d'autres personnes que moi, ose se permettre des discours plus analogues à un négociateur polonois qu'autrichien, répand à la vérité, l'idée, que le but de ces voyageurs polonois n'est autre que de demander à l'Electeur des armes et des munitions”.

¹⁴⁷ Tamże, Rep. 96 F, 172 J, Nr 18, Arnim à Frédéric Guillaume II, à Dresde, le 17 mars 1792, s. 7: „Ce dernier [Landriani] ne fait plus aucun mystère de son dessein et des personnes très liées avec lui, assurent hautement, que c'est à ses soins, que les Polonois doivent cette dernière réponse plus favorable que les autres”.

¹⁴⁸ Tamże, Rep. 96 F, 172 J, Nr 20, Arnim à Frédéric Guillaume II, à Dresde, le 26 mars 1792, s. 13: „Le sieur de Landriani montre partout une lettre adressée par le roi d'Hongrie au comte Czartoryski, dans laquelle ce Souverain l'assure de sa bienveillance et de sa protection toute particulière, en ajoutant à la fin que relativement à la commission dont il était chargé ici, S.M contribuerait autant que les circonstances le permettraient à la satisfaction réciproque de l'Electeur et de la République”.

¹⁴⁹ Tamże, Rep. 96 F, 172 J, Nr 30, Arnim à Frédéric Guillaume II, à Dresde le 14 mai 1792, s. 42: „Le chevalier Landriani en me la communiquant ajouta qu'enfin la cour de Prusse avait levé le masque”.

¹⁵⁰ Tamże, Rep. XI, Russland 133 B, PS ad Nr 63, Frédéric Guillaume II à Goltz, Berlin, le 24 août 1792, s. 101: „Au reste la cour de Vienne sent elle-même, que vu le dénouement que les affaires de Pologne ont subi par l'accession du roi à la nouvelle confédération il n'y a pas de temps à perdre pour rendre l'Impératrice favorable à un plan qui aurait un démembrement de ce royaume pour objet”.

i Wiedeń pozostawiły Rosji decyzję o tym, w jaki sposób zechce przywrócić dawny system rządowy¹⁵¹. Cesarz austriacki Franciszek II wypowiedział się cynicznie, że dla Polski najkorzystniejsze może być ścisłe porozumienie trzech mocarstw rozbiorczych¹⁵².

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Paris

- Pologne 319, Descorches à de Lessart, 17 III 1792, Nr 40

Archiwum Główne Akt Dawnych

- Zbiór Popielów, Rps 90, Woyna do króla, 14 V 1791; 23 VI 1791; 3 IV 1792; 13 III 1792
- Zbiór Popielów, Rps 411, Król do Czartoryskiego, 15 II 1792
- Zbiór Popielów, Rps 413, nr 115, Król do Debolego, 11 IV 1792

Biblioteka Czartoryskich, Kraków

- Rps 3473, nr 34, list Rozana z Warszawy, 10 III 1792

Biblioteka Ossolińskich, Wrocław

- Rps 857, s. 33, list z 25 maja 1791

Biblioteka PAN, Kraków

- rps 1652, Król do Potockiego starosty łomackiego, 9 V 1791

Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Merseburg

- Rep. 96F, 155A, Nr 50, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 11 mai 1791
- Rep. 96F, 155A, Nr 50, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 14 mai 1791
- Rep. 96F, 155A, Nr 52, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 18 mai 1791
- Rep. 96F, 155A, Nr 53, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 21 mai 1791
- Rep. 96F, 155A, Nr 54, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 25 mai 1791

¹⁵¹ StA Dresden, Loc. 3571, Vol. XXIX, Nr 26, Loss à Essen, Dresde, le 17 octobre 1792, s. 367: „En attendant on regarde à cette heure également comme avéré, que les 3 cours sont convenues de ne pas laisser subsister la constitution de 1791, et que celles de Vienne et de Berlin ont abandonné à la Russie le soin, de remettre tout sur l'ancien pied”.

¹⁵² *Quellen zur Geschichte der Deutschen Kaiserpolitik...*, s. 170-171. Der Kaiser an den Kurfürsten von Sachsen, Prag, le 13 juillet 1792: „L'union étroite qui va se cimenter entre les trois voisins de la République renforcée de l'accession de V.A.S.E. ne peut que tranquilliser au moins sur le maintien de son repos tant interne qu'externe”.

- Rep. 96, Nr 8, Goltz à Frédéric Guillaume II, Varsovie, le 5 juillet 1791
- Rep. 96, 155, Nr 131, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 23 novembre 1791
- Rep. 96, 155, Nr 144, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 26 décembre 1791
- Rep. 96, 158C, Nr 13, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 10 février 1792
- Rep. 96, 158C, Nr 16, Lucchesini à Frédéric Guillaume II, Varsovie, le 25 février 1792
- Rep. 96, 158C, Nr 20, Lucchesini à Frédéric Guillaume II, Varsovie, le 10 mars 1792
- Rep. 96, 158C, Nr 36, Lucchesini à Frédéric Guillaume II, Varsovie, le 2 mai 1792
- Rep. 96, 158C, Nr 38, Lucchesini à Frédéric Guillaume II, Varsovie, le 9 mai 1792
- Rep. 9, Nr 27-251, Vol. II, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 20 novembre 1791
- Rep. 9, Nr 27-251, Vol. II, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 15 décembre 1791; le 28 décembre 1791
- Rep. 9, Nr 27-251, Nr 16, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 19 février 1792
- Rep. 9, Nr 27-251, Nr 21, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 8 mars 1792
- Rep. 9, Nr 27-251, Nr 24, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 19 mars 1792
- Rep. 9, Nr 27-251, Nr 28, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 1 avril 1792
- Rep. 9, Nr 27-251, Nr 31, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 11 avril 1792
- Rep. 9, Nr 27-251, Nr 34, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 25 avril 1792
- Rep. 9, Nr 27-251, Nr 35, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 3 mai 1792
- Rep. 9, Nr 27-251, Nr 37, Frédéric Guillaume II à Lucchesini, Berlin, le 9 mai 1792
- Rep. XI, Russland 133A, Nr 7, Frédéric Guillaume II à Goltz, Berlin, le 25 janvier 1792
- Rep. XI, Russland 133 A, Nr 20, Frédéric Guillaume II à Goltz, Berlin, le 13 mars 1792
- Rep. XI, Russland, 133 A, Nr 22, Frédéric Guillaume II à Goltz, Berlin, le 22 mars 1792
- Rep. XI, Russland, 133 A, Nr 30, Frédéric Guillaume II à Goltz, Berlin, le 22 avril 1792
- Rep. XI, Russland 133 A, Nr 36, Frédéric Guillaume II à Goltz, Berlin, le 17 mai 1792
- Rep. XI, Russland 133 A, Nr 45, Frédéric Guillaume II à Goltz, Berlin, le 20 juin 1792

-
- Rep. XI, Russland 133 B, PS ad Nr 63, Frédéric Guillaume II à Goltz, Berlin, le 24 août 1792
 - Rep. 1, Nr 169 n1, Frédéric Guillaume II, à Jacobi-Kloest, Berlin, le 17 mars 1792
 - Rep. 1, Nr 169, Apostille ad Nr 32, Jacobi-Kloest an Frédéric Guillaume II, Vienne, le 28 mars 1792
 - Rep. 1, Nr 169 n1, Apostille ad Nr 33, Jacobi-Kloest à Frédéric Guillaume II, Vienne, le 31 mars 1792
 - Rep. 1, Nr 169 n1, Nr 56, Jacobi-Kloest an Frédéric Guillaume II, Vienne, le 10 mai 1792
 - Rep. 96 F, 172 J, Nr 17, Arnim à Frédéric Guillaume II, à Dresde, le 12 mars 1792
 - Rep. 96 F, 172 J, Nr 18, Arnim à Frédéric Guillaume II, à Dresde, le 17 mars 1792
 - Rep. 96 F, 172 J, Nr 20, Arnim à Frédéric Guillaume II, à Dresde, le 26 mars 1792
 - Rep. 96 F, 172 J, Nr 21, Arnim à Frédéric Guillaume II, Dresde, le 30 mars 1792
 - Rep. 96 F, 172 J, Nr 30, Arnim à Frédéric Guillaume II, à Dresde le 14 mai 1792
 - Rep. 96 F, 172 J, Nr 37, Arnim à Frédéric Guillaume II, à Dresde, le 15 juin 1792
- Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien
- Polen II, Berichte, de Caché an Kaunitz Nr 771, Warschau den 4 V 1791
 - Nr 772, de Caché an Kaunitz, Warschau den 7 Mai 1791
 - Nr 773, de Caché an Kaunitz, Warschau den 7 Mai 1791
 - Nr 774, de Caché an Kaunitz, Warschau den 11 Mai 1791
 - Nr 776, de Caché an Kaunitz, Warschau den 14 Mai 1791
 - Nr 777, de Caché an Kaunitz, Warschau den 18 Mai 1791
 - Nr 782, de Caché an Kaunitz, Warschau den 4 Juni 1791
 - Nr 783, de Caché an Kaunitz, Warschau den 9 Juni 1791
 - Nr 785, de Caché an Kaunitz, Warschau den 15 Juni 1791
 - Nr 787, de Caché an Kaunitz, Warschau den 22 Juli 1791
 - Nr 794, de Caché an Kaunitz, Warschau den 13 Juli 1791
 - Nr 797, de Caché an Kaunitz, Warschau den 23 Juli 1791
 - Nr 800, de Caché an Kaunitz, Warschau den 3 August 1791
 - Nr 804, de Caché an Kaunitz, Warschau den 16 August 1791
 - Nr 806, de Caché an Kaunitz, Warschau den 24 August 1791
 - Nr 808, de Caché an Kaunitz, Warschau den 31 August 1791
 - Nr 810, de Caché an Kaunitz, Warschau den 7 September 1791
 - Nr 812, de Caché an Kaunitz, Warschau den 14 September 1791
 - Nr 813, de Caché an Kaunitz, Warschau den 17 September 1791
 - Nr 816, de Caché an Kaunitz, Warschau den 28 September 1791
 - Nr 818, de Caché an Kaunitz, Warschau den 1 Oktober 1791
 - Nr 819, de Caché an Kaunitz, Warschau den 5 Oktober 1791
 - Nr 823, de Caché an Kaunitz, Warschau den 19 Oktober 1791
 - Nr 824, de Caché an Kaunitz, Warschau den 21 Oktober 1791
 - Nr 825, de Caché an Kaunitz, Warschau den 22 Oktober 1791

- Nr 827, de Caché an Kaunitz, Warschau den 29 Oktober 1791
- Nr 830, de Caché an Kaunitz, Warschau den 9 November 1791
- Nr 833, de Caché an Kaunitz, Warschau den 19 November 1791
- Nr 845, de Caché an Kaunitz, Warschau den 31 Dezember 1791

Staatsarchiv Dresden (StA Dresden)

- Loc. 3043, Nr 463, p. 443, Loss à Völckersahm, Nr 10 à Dresde, le 26 novembre 1791
- Loc. 3043, Nr 463, Nr 9, Loss an Helbig, Dresden den 25 July 1792
- Loc. 3571, Vol. XXVIII b, Nr 22, Loss à Essen, à Dresde, le 27 juillet 1791
- Loc. 3751, Vol. XXVIII b, Nr 24, Loss à Essen, à Dresde, le 24 août 1791
- Loc. 3571, Vol. XXVIII b, Nr 28, Loss à Essen, à Dresde, le 12 octobre 1791
- Loc. 3571, Vol. XXVIII b, Nr 32, Loss à Essen, à Dresde, le 23 novembre 1791
- Loc. 3571, Vol. XXVIII b, No 66, Essen à Loss, Varsovie, le 3 décembre 1791
- Loc. 3571, Vol. XXIX, Nr 8, Loss à Essen, à Dresde, le 28 mars 1792
- Loc. 3571, Vol. XXIX, Nr 13, Loss à Essen, à Dresde, le 10 mai 1792
- Loc. 3571, Vol. XXIX, Nr 13, Loss à Essen, à Dresde, le 30 mai 1792
- Loc. 3571, Vol. XXIX, Nr 17, Loss à Essen, à Dresde, le 4 juillet 1792
- Loc. 3571, Vol. XXIX, Nr 18, Loss à Essen, à Dresde, le 11 juillet 1792
- Loc. 3571, Vol. XXIX, Nr 19, Loss à Essen, à Dresde, le 25 juillet 1792
- Loc. 3571, Vol. XXIX, Nr 26, Loss à Essen, Dresde, le 17 octobre 1792
- Loc. 3692, Polonica IV, Nr 15, Loss à Essen, Dresde, le 18 mai 1791
- Loc. 3692, Polonica IV, Extrait d'une dépêche du comte de Zinzendorf, datée de Berlin, du 27 mai 1791
- Loc. 3692, Polonica V, Nr 28, Essen à Loss, Varsovie, le 28 mai 1791
- Loc. 3692, Polonica V, Nr 29, Essen à Loss, Varsovie, le 4 juin 1791
- Loc. 3692, Polonica V, Nr 35, Essen à Loss, Varsovie, le 9 juillet 1791
- Loc. 3692, Polonica V, Extrait d'une dépêche du baron de Martens datée Vienne, le 16 juillet 1791
- Loc. 3692, Polonica V, Nr 38, Essen à Loss, Varsovie, 23 juillet 1791
- Loc. 3693, Polonica VI, Nr 55, Essen à Loss, Varsovie, 12 octobre 1791
- Loc. 3693, Polonica VII, Nr 68, Essen à Loss, Varsovie, le 10 décembre 1791
- Loc. 3693, Polonica VII, Nr 71, Essen à Loss, Varsovie, le 21 décembre 1791
- Loc. 3693, Polonica IX, Nr 14, Essen à Loss, Varsovie, le 10 mars 1792
- Loc. 3693, Polonica X, Nr 19, Essen à Loss, Varsovie, le 7 avril 1792
- Loc. 3693, Polonica XI, Nr 38, Essen à Loss, Varsovie, le 7 juillet 1792

Źródła publikowane

Leopold II, Franz II und Catharina I. Ihre Correspondenz, Hrsg. A. Béer, Leipzig 1874
*Quellen zur Geschichte der Deutschen Kaiserpolitik Oesterreichs während der Französi-
 schen Revolutionskriege 1790-1801. Erster Band, Die Politik des Oesterr. Staatskanzlers,*

Fürsten Kaunitz-Rietberg unter Kaiser Leopold II. Bis zur französischen Kriegserklärung, Jänner 1790-April 1792, Hrsg. A. Ritter von Vivenot, Wien 1873

Prasa

„Courrier de Strasbourg”, 7 mai 1792, le 14 avril

„Gazette Nationale ou le Moniteur Universel”, 8 avril 1792, Pologne, de Varsovie, le 7 mars

Opracowania

Dembiński B., *Rosja a Rewolucja Francuska*, Kraków 1896

Dihm J., *Sprawa Konstytucji Ekonomicznej z 1791 r. (na tle wewnętrznej i zagranicznej sytuacji Polski)*, Wrocław 1959

Flathe Th., *Die Verhandlungen über die dem Kurfürsten Friedrich August III von Sachsen angebotene Thronfolge in Polen und der sächsische Geheime Legationsrath von Essen*, Meissen 1870

Herrmann E., *Die polnische Politik Kaiser Leopold II*, [w:] *Forschungen zur deutschen Geschichte. Vol. 4*, Göttingen 1864

Jarochoowski K., *Dyplomacja austriacka względem Polski pod koniec XVIII w.*, [w:] tegoż, *Rozprawy Historyczno-Krytyczne*, Poznań 1888

Kalinka W., *Polityka dworu austriackiego w sprawie Konstytucji 3 Maja*, Kraków 1873

Łojek J., *Geneza i obalenie Konstytucji 3 Maja*, Lublin 1986

Łojek J., *Rok nadziei i rok klęski 1791-1792*, Warszawa 1964

Mitrofanow P., *Leopold II Awstrijski: wnesznaja polityka*, Petrograd 1916

Roepell R., *Zur Genesis der Verfassung Polens vom 3. Mai 1791*, „Historische Zeitschrift” 66, 1891

Smolka St., *Konstytucja 3 Maja i mocarstwa niemieckie*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1, 1873

Sybel H. von, *Kaiser Leopold II. Gegen Ernst Herrmann*, „Historische Zeitschrift” 9, 1863

Summary

Leopold II, Austrian Emperor and Chancellor Wenzel Anton von Kaunitz Concerning the Constitution of May 3, 1791

The article presents, based on foreign and domestic archival materials, the attitude of Austrian monarchs and their diplomats to the issue of adopting the Constitution of May 3 and accepting the Polish crown by the ruler of Saxony. The reaction of Austrian politicians towards the attitude of Prussia, Russia and Saxony in regard to the events in Poland is also discussed. The image of Vienna's attitude towards the Constitution is complemented by the opinions of Prussian and Saxon diplomats on Austrian policy.

